

Марія Конопницька
ПРО КРАСНОЛЮДКІВ
ТА СИРІТКУ МАРІСЮ

ВИДАННЯ З ПАРАЛЕЛЬНИМ ТЕКСТОМ

Maria Konopnicka
O KRASNOLUDKACH
I SIEROTCE MARYSI

Видання з паралельним текстом

Марія Конопницька

**Про краснолюдків та
сирітку Марисю = O
krasnoludkach i sierotce Marysi**

«Фолио»

1896

УДК 821.162.1

Конопницька М.

Про краснолюdekів та сирітку Марисю = O krasnoludkach i sierotce Marysi / М. Конопницька — «Фолио», 1896 — (Видання з паралельним текстом)

ISBN 978-966-03-8234-3

Марія Конопницька (1842–1910) – польська письменниця, поет, новеліст, літературний критик і публіцист, автор творів для дітей і юнацтва. Ці твори не втратили популярності донині, особливо казка «Про краснолюdekів та сирітку Марисю», яка перекладена багатьма мовами та неодноразово перевидавалася. Ця казкова повість складається з безлічі різних історій, що відбуваються з чарівними істотами – краснолюdekами, які, перезимувавши у своєму підземному царстві, навесні піднялися на поверхню. Вони охоче спілкуються з дітьми, бо тільки ті можуть їх бачити. А щодо дорослих, то, як і у кожній казці, допомогу отримують лише добрі та працьовиті, а жадібні та злі бувають покарані. Так, краснолюdeki змогли зробити бідного селянина багатим а його дітей здоровими і сильними, а ще допомогли сирітці Марисі знайти родину. І тільки закінчивши всі справи, вони повертаються до свого підземного царства.

УДК 821.162.1

ISBN 978-966-03-8234-3

© Конопницька М., 1896

© Фолио, 1896

Содержание

Про краснолюdekів та сирітку Марисю	5
Як придворний літописець короля Блистека розпізнавав весну	7
I	7
II	8
III	12
IV	13
V	15
VI	16
VII	17
VIII	18
Подорож Підземка	21
I	21
II	22
III	25
IV	28
V	30
Король Блистек покидає кришталеву печеру	34
I	34
Підземок зустрічає сирітку Марисю	39
I	39
II	39
III	40
IV	41
V	45
VI	47
VII	51
Добрі часи	54
I	54
Конец ознакомительного фрагмента.	56

Марія Конопницька

Про краснолюdekів та сирітку Марисю = O krasnoludkach i sierotce Marysi

Про краснолюdekів та сирітку Марисю

Чи це казка, чи не казка,
Ви, як хочете, гадайте.
Краснолюдки є на світі —
Я кажу вам. Так і знайте!

Цей народ – така дрібнота,
Як насіння гарбузове.
Може в няні те спитати,
Хто не вірить нам на слово.

Чи то в горах, чи то в ямці,
А чи десь там на задвірку —
Позалазять ці малята
В мишачу найменшу нірку.

Під порогом чи під піччю,
Їх зустріти можна всюди:
Скрізь пролізуть і скрізь пройдуть,
Хоча їх й не бачать люди.

Часом котрийсь шкварку вхопить,
Чи до цукру добереться,
Чи кришками поласує,
Молочка з горшка нап'ється.

Або часом на конюшні
Заплітає коням гриви.
Часом діткам править казку...
От так чудо! От так диво!

І куди не пробереться,
Непомітно, як тїнь, тихо,
Не відіб'ється від нього,
Ой і спритне ж оце лихо!

* * *

Врешті, вірить – ваша справа,
Казку чи хваліть, чи лайте!
Чи є краснолюдки в світі —
Ви у няні поспитайте.

Як придворний літописець короля Блистека розпізнавав весну

I

Зима була така тяжка і довга, що милостивий Блистек, король краснолюdekів, аж примерз до свого трону. Його сива голова від інєю стала срібною, з бороди звисали льодяні бурульки, наїжені ожеледдю брови стали грізними і суворими; в короні, замість перлів, іскрились краплі замерзлої роси, а пара з віддиху осідала снігом на кришталевих стінах його скельної печери. Вірні піддані короля, жвавi краснолюdки, закутувалися, як могли, у свої червоні опанчі та великі ковпаки. Багато з них поробили собі жупанці з коричневого і зеленого моху, зібраного в лісі ще восени, з шишок, з деревної губки, з білячого пуху і навіть із пір'я, яке погубили птахи, відлітаючи за море.

Але король Блистек не міг одягатись так убого і так просто. Взимку і влітку він мусив носити багрянцю, яка з давніх-давен служила королям краснолюdekів і була вже така витерта, що аж вітер свистів крізь неї. Навіть новою багрянця не була надто теплою, бо, виткана з пряжі тих червоних павучків, що навесні по грядках снуються, була така тоненька, як маковий листочок.

Тож сердега король увесь дрижав, раз у раз хукаючи в руки, які так закостеніли, що й скіпетра вже не міг утримати.

У кришталевому палаці, як відомо, вогню розпалювати не можна, бо все потріскалося б – і підлога, і стіни.

Тому король Блистек грівся світлом золота і срібла, полум'ям брильянтів – великих, як яйця жайворонків, райдугами, що їх запалював промінь денного світла на кришталевих стінах тронного залу, грівся іскрами, що сипались з довгих мечів, якими вимахували браві краснолюdки не лише тому, що зроду були хоробрі, а й щоб зігрітись. Але ж від цього всього тепла було дуже мало, так мало, що бідний старий король аж цокотів зубами, які ще залишилися в нього, і з величезним нетерпінням очікував весни.

– Світлячку!.. – звернувся він до одного з придворних, – слуго вірний! Виглянь на світ, чи не йде весна.

А Світлячок покiрно відповідає:

– Пане володарю! Ще не час для мене, поки не почне зеленіти кропива під селянським плотом. А до цього ще далеко!..

Король похитав головою, а за хвилину знову кивнув і мовив:

– Синичко! А може, ти виглянеш?

Але Синичці не хотілося і носа на мороз вистромити. Він і мовить:

– Пане володарю! Не час мені, аж поки трясогузка не почне цвірінькати. А до цього ще далеко!..

Помовчав король трохи, помовчав, але холод так страшенно дошкуляв йому, що він знову кивнув головою і каже:

– Сонечко! Слуго мій! А ти б не виглянув?

Однак і Сонечко не поспішав на мороз та метелицю. Він також кланявся та відмовлявся:

– Пане володарю! Не час мені, аж поки не прокинеться комашка під сухим листком. А до цього ще далеко!..

Опустив король бороду на груди і зітхнув, а від його зітхання піднявся такий сніговий туман, що хвилину в печері нічого не було видно.

Так минув тиждень, минуло два тижні, аж одного ранку стало якось ясно, а з льодяних бурульок на королівській бороді почала капати вода. На волоссі також почав танути сніг, з королівських брів опадала ожеледь, а замерзлі крапельки, що звисали з вусів, спливли, наче сльози.

Відразу ж іній почав опадати зі стін, а лід на них тріскався з таким гуком, як тоді, коли на річці скресає крига. У кімнаті зробилося так вогко, що вся двірня, разом з королем, чхала, як із гармат.

А треба знати, що у краснолюdekів неабиякі носи.

Сам цей народ невеличкий: побачивши чоловічий чобіт, краснолюdek стає, роззявляє рота і дивується, бо думає, що це величезний будинок. А як влізе в клітку для курей, то питає: «Що воно за місто, як пройти до рогаток?» А впаде в кухоль, то верещить: «Рятуйте, бо потопаю в криниці!»

Така це дрібнота.

Але носи у них такі, що й органістові до табаки кращого не треба. Чхають усі, аж земля трясеться, бажають один одному й королеві здоров'я.

Якось їхав селянин у ліс по дрова. Почув це чхання та й каже:

– Ого, гримить! Скрутила зима в'язи! – бо думав, що це весняний грім. Зразу перед корчмою завернув коня, щоб не витратити на дрова грошей, і просидів там до вечора, підраховуючи і роздумуючи, що коли має робити, щоб на все вистачило часу.

А відлига тривала. Вже коло полудня в усіх краснолюdekів порозмерзались вуса.

Почали вони радитись, кого б послати на землю, щоб перевірити, чи вже настала весна. Король стукнув об землю золотим скіпетром та й каже:

– Наш учений літописець Кошалек-Опалек піде поглянути, чи вже прийшла весна.

– Мудре королівське слово! – закричали краснолюdeki, і всі подивилися на вченого Кошалека-Опалека.

Той, як звичайно, сидів над величезною книгою, в якій описував усе, що відбулося від найдавніших часів у державі краснолюdekів, звідки вони взялися і яких мали королів, які вели війни і як їм у них щастило.

Що бачив, що чув – те описував правдиво, а чого не бачив і не чув – придумував так гарно, що при читанні його книги аж серце раділо.

Це він перший довів, що малесенькі краснолюdeki насправді є велетнями, які навмисно вкорочуються, щоб менше сукна йшло на одяг, бо ж усе дороге.

Краснолюdeki були страшенно горді за свого літописця. Як тільки хто з них знайшов яке зілля, зараз сплітав вінок і накладав йому на голову. Ті вінки до решти витерли і так рідке волосся, і Кошалек-Опалек був лисий, як коліно.

II

Кошалек-Опалек відразу почав збиратися в дорогу. Наготував собі горнець найчорнішого чорнила, потім приготував велике гусяче перо, таке важке, що мусив нести його на плечі, як гвинтівку. Свої величезні книги прив'язав до спини, жупан підперезав ремінцем, надів на голову ковпак, на ноги взув капці, закурив люльку і був готовий в дорогу.

Вірні товариші почали зворушливо прощатися з ученим Кошалеком, бо не були впевнені, чи на землі не трапиться йому яка лиха пригода, і чи побачать його ще коли-небудь.

Сам милостивий король Блистек хотів обняти Кошалека-Опалека, бо дуже цинив його за вченість, – але не міг поворухнутись, тому що шати у нього зовсім примерзли до трону. Він тільки схилив золотий скіпетр над ученим мужем, а коли той цілував королівську руку, кілька ясних перлів скотилося по королівському обличчю і з дзенькотом упало на кришталеву

підлогу. Це були замерзлі сльози доброго короля. Скарбник держави Грошик негайно підняв їх, поклав у дорогоцінну шкатулку й заніс до скарбниці.

Весь день учений Кошалек виDIRався нагору, поки виліз із печери на землю. Дорога була стрімка, переплетена корінням одвічних дубів, уламки скали, гравій і камінці сунулися з-під ніг і з глухим шумом неслися кудись на дно провалля. Замерзлі водопади світилися, як льодяні шибки, по яких учений мандрівник ковзав у своїх капцях і тільки з величезним зусиллям пробирався нагору.

Та ще, як на біду, виDIRався в дорогу без жодних харчів, бо, несучи великі книги, велику чорнильницю і велике перо, вже нічого більше не міг узяти. Був би Кошалек-Опалек зовсім вибився з сил, коли б не натрапив на заможну хату одного дбайливого хом'яка.

Цей хом'як мав повну комору різного зерна, букових горіхів і дещо з цього вділив згоднілому мандрівникові та навіть дозволив відпочити на сіні, яким була встелена ціла хата, – з тою умовою, що про його оселю Кошалек не скаже в селі ані словечка.

– Бо, – каже, – там є такі пустуни, що коли б тільки дізналися про мене, то ого! вже б я не мав від них спокою!

Кошалек-Опалек, підкріпившись гарненько, з вдячністю залишив гостинного хом'яка. Він ішов тепер, веселий і бадьорий, поглядаючи з-під темного ковпака на селянські нивки, на луки та гаї. А вже зелень вибивалася з-під землі й нестримно випирала на поверхню; вже на вогких долинах показувалася молода травичка, вже над повноводним струмком червоніла лоза, а в тихому туманному повітрі було чути курликання журавлів, що летіли десь високо-високо.

Будь-який інший краснолюдок пізнав би по цих прикметах, що весна вже близько, але Кошалек-Опалек ще змолodu так заглибився в книжки, що за ними нічого на світі не бачив і нічого не розумів.

Однак і він почув у серці таку дивну радість, таку бадьорість, що раптом почав вимахувати своїм великим пером і співати відому стару пісеньку:

Як закуриш люльку і наллеш вина,
Радісно на серці, смуток промина!

Але ледве дійшов до половини строфи, як почув цвірінкання горобців на тину, що відгороджував нивку; він негайно обірвав свою пісеньку, щоб не брататися з цією голотою, і, насупивши брови, пішов повагом, аби знали, що він, учений муж, з горобцями не водиться.

А що вже й село було видно, то він звернув на бічну стежку, де його майже зовсім закрило торішнє бадилля бур'яну, і, не помічений ніким, дійшов до першої хати.

Велике село розкинулось широко серед почорнілих і безлистих ще садів, а останні його будівлі доходили аж до темної стіни густого соснового бору.

Хати були гарні, свіжо побілені, з коминів піднімався синій дим, на подвір'ях скрипіли колодязні журавлі, парубки напували коней і худобу, а купки дітей бавилися на обсаженій тополями дорозі то в квача, то в піжмурки.

Але над усім цим гамором розносився стук молота і дзенькіт заліза з недалекої кузні, перед якою стояло і голосило кілька жінок. Побачивши їх, Кошалек-Опалек обережно рушив уздовж плоту і, ставши за кущиком тернини, слухав.

– От негідник! От негідник! – говорила одна. – Коли він не побоявся прокрастися до ковалевого курника, то вже від нього ніде курки не сховаєш.

А друга:

– Щоб це звичайна курка! То золото було, а не курка! Щодня несла яйця, і то такі, як мій кулак! На все село такої другої не було!

То знов інша:

– А мого півня хто задушив? Хіба ж то не його справа? Як я побачила те розсипане пір'я, то тільки ласка Божа, що не зомліла. Легко б узяла за нього п'ять злотих або ще й п'ятнадцять грошів.

Тоді знов перша:

– І який підступний! Який катюга! А яка ж то сила в тих пазурах, щоб таку яму під курником вигребти! Навіть чоловік лопатою глибшої не зробив би! І то жодної кари нема на такого розбійника!

Та ось із хати коло кузні вибігла ковалиха і, незважаючи на холод, без каптана стала перед порогом, підняла до очей запаску і почала голосити:

– Ой, мої ж ви чубатенькі, мої кохані! Ой, мої ж ви півники золочені! А що ж тепер я, сирота, буду без вас робити?

Кошалек-Опалек дивувався цьому голосінню, слухаючи то одним, то другим вухом, бо якось відразу не міг зміркувати, про що йшлося цим жінкам. Аж раптом стукнув пальцем у чоло, сів під плотом поміж бур'янами, відіткнув каламар, вмочив у нього перо, стріпнув і, відкривши свою велику книгу, записав:

«На другий день моєї подорожі я зайшов до нещасної країни, на яку напали татари, вибили, видушили або забрали в полон усіх півнів і курей. Після цього коваль кував мечі для походу, а перед кузнею розлягались плач і нарікання».

Він ще писав, коли раптом на порозі кузні з'явився коваль і гукнув басом:

– Що pomoже плач? Тут треба взяти горщик жару і димом викурити цього негідника з ями! Адже ж відомо, що лис сидить у ямі під лісом. Або викурити його, або викопати! Гайда, Ясеку! Хутчій, Стаху, скликати хлопців і з лопатами на нього! А ти, стара, не плач, лиш готуй горщик жару! Я б і сам пішов, але робота термінова.

Він відразу ж повернувся до кузні, і знов почувся дзенькіт заліза. А два його помічники, покинувши ковальські міхи, бігли через село, вигукуючи: «На лиса! На лиса!»

Потім і жінки рушили до хат, щоб готуватись до походу.

І тоді Кошалек-Опалек, що спостерігав усе довкола, знову вмочив перо і вписав до книги такі слова:

«Татари ці мають безстрашного вождя і хана, що зветься Лис Великий, а переховуються вони в лісових норах, звідки місцеве населення викурює їх гарматним димом».

І як тільки вчений літописець закінчив писати, до нього долетів страшений галас. Дивиться: валить селом гурт жінок, дітей і підлітків з лопатами, палицями, горщиками, а за ними, завзято гавкаючи, біжать у напрямі лісу Жучки, Забої та інші селянські собаки. Тоді Кошалек-Опалек ще раз умочив перо і дописав у своєму літописі таку примітку:

«У цій країні на війну з татарами ходять не чоловіки, а жінки, діти й підлітки; військо це в поході на ворога мчить через село і зчиняє страшений галас; за головною армією купа собак страшним валуванням додає мужності до бою.

Що на власні очі бачив, підписом стверджую».

Тут він схилив голову, примружив ліве око і, написавши на краю сторінки: «Кошалек-Опалек, придворний історик його милості короля Блистека», зробив складну і широку закарлючку.

Тим часом з-за тину до нього донісся приємний ялівцевий димок, що його так люблять краснолюдки. Кошалек-Опалек потягнув раз своїм великим носом, потягнув другий і, розсунувши бур'ян, почав уважно придивлятися, звідки йде димок. Він побачив, як під лісом виляся синя стрічка, а добре протерши окуляри, помітив на полі і невелике вогнище, і пастушків, що сиділи біля нього.

Добродушний краснолюdek дуже любив дітей. Тож рушив навпростець перелогом до вогню, йдучи прямо на той димок і кумедно перескакуючи через борозни.

Пастушки здивувалися, коли побачили малого чоловічка в подорожній, підперезаній ременем опанчі, в ковпачку, з книгою під пахвою, чорнильницею біля пояса і з пером на плечі. Юзик Срокач штовхнув Стаха Шафарчика в бік і, показавши пальцем на цього чоловічка, шепнув:

– Бачиш? Краснолюдок.

А Кошалек-Опалек був уже близенько і приязно усміхався до дітей, киваючи головою.

Діти широко повідкривали роти і дивилися на нього, не відводячі очей. Вони не боялися, але їх охопив якийсь раптовий подив. Не боялися, бо кожне добре знало, що краснолюдки нікому не чинять кривди, а бідним сиротам навіть допомагають. Стахо Шафарчик пригадав собі, що коли минулої весни його телята втекли у ліс, то ось такий малюсінський чоловічок допоміг йому знайти їх і загнати на пасовисько. Ще й по голові його погладив і суниць у шапку насипав, приказуючи: «Не бійся! На, сирото!»

Тим часом Кошалек-Опалек підійшов до вогнища, вийняв люльку з зубів і чемно промовив:

– Вітаю вас, діти!

А пастушки поважно відповіли:

– Добрий день, краснолюдку!

Тільки дівчатка знітилися і, натягнувши хустини на очі так, що ледве виднілися кінчики носів, витріщили на прибулого голубі оченята.

Кошалек-Опалек подивився на них з усмішкою і запитав:

– Чи можна погрітися біля вашого вогнища? Бо холодно! Брр!..

– Авжеж, можете, – відповів сміливо Ясько Кременець.

– Ми не такі скупі, – докинув Шафарчик.

А Ясько Срокач:

– Сідайте собі, краснолюдку, на почесне місце, – і підтягнув поли сірої свитинки, лаштуючи йому місце коло вогню.

– Як допечеться картопля, то й попоїсти можна, якщо воля ваша! – докинув гостинно Кубусь.

Тоді інші:

– Певно, що можна! Ось-ось і допечеться, бо вже дух іде від неї.

Кошалек-Опалек сів і, з любов'ю поглядаючи на рум'яні личка пастушків, говорив розчулено:

– Ой, діти ж мої кохані! А чим же я вам віддячу?

Та ледве встиг це сказати, як Зоська Ковальчанка, затуливши очі рукою, кинула раптом:

– А казку нам розповісте?

– Е-е, вам казку, – поважно промовив Стахо Шафарчик. – Завжди правда краща, ніж казка.

– Авжеж, авжеж, що краща, – підтвердив Кошалек-Опалек. – Правда краща понад усе.

– Ну, коли так, – весело вигукнув Юзик Срокач – то скажіть нам, звідки взялися краснолюдки на цьому світі?

– Звідки взялися? – повторив Кошалек-Опалек і вже збирався розповідати, коли раптом з великим гуком почала тріскатися картопля. Діти зараз же кинулись витягати її паличками з жару і попелу.

А вчений муж страшенно налякався цього несподіваного гуку і, відскочивши вбік, прицаївся за польовим камінцем; лише з-за цієї фортеці він приглядався до дітей, що їли якісь невідомі йому кулі, з яких ішов дим. Потім розгорнув книгу і, поклавши її на той польовий камінець, тремтячою рукою записав у ній такі слова:

«Народ у цій країні такий войовничий і мужній, що малі діти печуть у гарячому попелі картечні кулі. А коли в жарі вони почнуть вибухати з гуком, подібним до небесного грому,

тоді хлопці, які вже з пелюшок нехтують смертю, і навіть кволі дівчатка витягають оті кулі і кладуть їх просто в рот, хоч з них ще й куриться. Що, бачивши на власні очі і не в силі надивуватись такій рицарській відвазі, і записую на пам'ять нащадкам. Записано в полі на перелозі, в надвечірню пору».

Потім ішов підпис і закарлючка, ще більш розгониста, ніж попередня.

Тим часом рознісся такий смачний запах печеної картоплі, що вчений муж раптом почув у шлунку якусь порожнечу і голосне буркотіння. А коли побачив, що ті картечні кулі не роблять пастушкам найменшої шкоди, а, навпаки, діти аж по животах себе гладять від цієї чудової їжі, обережно вийшов з-за камінця і поволі наблизився до вогню. Зоська Ковальчанка зараз же відколупнула шматочок картоплі і подала йому на паличці, запрошуючи брати і їсти.

Кошалек-Опалек не без остраху поклав цю крихту в рот, але, покуштувавши, знову простягнув руку. Тоді дівчатка почали кришити найкраще спечену картоплю і, даючи краснолюdkові по крихітці, так звикли до нього, що Каська Бальцерівна сама поклала йому останню крихточку в рот, і всі, побачивши це, запищали з великої радості, а найголосніше – Кася.

III

Попоївши, Кошалек-Опалек знову сів біля вогню, а коли хлопці підкинули свіжого хмизу й іскорки стали весело скакати по сухих галузках, він так почав розповідати пастушкам про краснолюdkів:

– У сиву давнину нас звали не краснолюdkами, а боженятами. І жили ми не під землею, не під камінням або корінням старих дерев, як живемо тепер, а по селах, по хатах, разом з людьми. Це було давно-давно. Ще тоді, коли в цій країні панував Лех, який збудував місто Гнезно на тому місці, де знайшов гнізда білих птахів. Бо міркував так: «Якщо птахи живуть тут безпечно, то земля ця, мабуть, тиха і добра». І справді земля була такою. Люди кажуть, що птахи ті то були орли, але в наших старих книгах записано, що це були лелеки, які бродили по рівнинних луках і там вили собі гнізда.

Як було, так було, досить того, що вся ця країна від Леха почала зватися Лехія, а люди, що жили в ній, теж прийняли назву лехітів, хоч сусіди звали їх ще й полянами, бо це був народ хліборобів і ходив за плугом на полі. Усе це записано в наших старих книгах і скріплено печаткою.

– А лісу тоді не було? – запитав раптом тоненьким голоском Юзик. – Ані річки, нічого?

– Чому ж! – відповів Кошалек-Опалек. – Був ліс, і то не такий, як сьогодні, а величезна, майже безконечна пуща. А в цій пущі жили великі й страшні звірі і так ревли, що невеликі дерева аж ламалися. Але ми, краснолюdkи, знаємо лише про ведмедів. Одного разу розповідав мені прадід мого прапрадіда, що коли такий ведмідь вигорнув його з липового дупла разом з бджолами і медом, то тримав у себе слугою до половини зими і велів день і ніч розповідати казки, а сам тільки лапу смоктав і дрімав у барлозі. Лише коли вдарив лютий мороз і ведмідь міцно захропів, прадід мого прапрадіда бігом пустився з тієї пущі і по семи роках мандрівки повернувся до своїх.

Діти сміялися, слухаючи про цю пригоду, а Кошалек-Опалек розповідав далі:

– Го-го-го! Ото були часи!.. Над полями, над водами тоді шуміли липові гаї, а в них жив один старий, дуже старий божок на ім'я Світовид, який дивився на три сторони світу і охороняв усю країну. Але щодо хат, худоби і подвір'я, то їх стерегли боженята, яких через маленький зріст називали коротульками або скшатами. «Кожна хата має свого скшата», говорили люди в ті старі часи, і нам добре було і весело, бо ми допомагали своїм господарям у всякій роботі: то коням овес насипали і віддмухували полу, щоб золотилось саме чисте зерно, то січку різали, то перетрясали соломі, то курей заганяли на сідало, щоб не губили яєць у кропиві, то били масло в масничках, то віддушували сир, то колихали дітей, то мотали пряжу, то на вогонь дули,

щоб каша швидше варилась. Яка тільки робота була в хаті і на подвір'ї – ми охоче брались до неї. Правда, це не задарма. Як не господар, то господиня пам'ятали про нас. Завжди в світлиці на краю лави були крихти хліба й сиру, завжди в кварти було трохи меду або хоч молока. Було з чого жити.

А виходила господиня на город полоти або з серпом у поле, то тільки озирнеться з порога, візьме з діжки жменю проса й, розсипавши по хаті, промовить:

Боженята! Боженята!
З вами дітки, з вами хата,
А за це вам – просом плата!

І йшла спокійно до роботи. А ми гульк з-під запічка, стриб з-під лави, гульк з-під мальованої скрині. І ну господарювати, розповідати дітям казки, хлопцям стругати коники, дівчаткам ляльки робити, кіски заплітати. Ну протирати віконця, впускати сонечко через них до хати і ту золоту ясність по кутках розносити, аж усе пахло довкола. Праці, правда, було багато, але людської вдячності ще більше. Не було заручин ані острижин ¹, на які б не запросили нас господарі:

Боженята! Боженята!
Просим в гості вас на свята!
На столі стоїть печеня
Із рогатого оленя,
Іше курочка рябенька,
Ще й перепічка біленька!

Між гостей ми, правда, не пхалися, бо народ наш, хоч і маленький, завжди розумівся на справах. Але коли один, другий і десятий починав під вікном або під порогом на гусельцях грати, то люди не могли наслухатись нашої музики, така веселість, така радість від неї йшла, начеб у серці співало. Гей-гей! Де ті часи, де?

IV

Кошалек-Опалек зупинився і поволі пахкав люлечкою, а діти, задивившись на нього, захоплено слухали, хоч він нічого й не говорив. По хвилині промовив:

– Як довго то тривало – не знаю, бо в наших книжках про це не записано. Але потім часи почали мінятися. Не стало добрих володарів з роду Леха. А ті нові, що настали, весь час бились між собою, бо їх щось аж дванадцяттеро панувало разом. Набридли, нарешті, народові ті чвари, і він прогнав заколотників геть і знов обрав собі одного володаря.

Заспокоїлось трохи в цій країні, але щойно сонце засвітило над нею – знов прийшла буря.

Як сарана спадає на посіви, щоб знищити їх до кореня, так на лехівську землю напали німці, а їхній князь хотів насильно взяти заміж нашу князівну і панувати над нами. Кажу – нашу, бо хоч ми були тільки боженятами, але в ті стародавні добрі часи була єдність, і ми йшли разом з народом, як браття.

Князівна, однак, не хотіла за німця...

– А я знаю! – вигукнула тоненьким голосочком Кася Бальцерівна. – То була Ванда.

– І я знаю! – ще тонше запищала Зося Ковальчанка.

І давай одна поперед одну затягати:

---

¹ *Острижини* – стародавній звичай у західних слов'ян, за якими семилітнім хлопчикам уперше підтинали волосся.

В нашій землі лежить Ванда,
Що не хтіла німця...

Кошалеk-Опалеk покивав на це головою, усміхнувся і каже:

– Не хотіла ж! Знаю-знаю... Адже уся ця пісня записана в наших книгах. З давніх-давен навчаємо її малу сільську дітвору. Аякже! Я сам уже десь зо сто дітей навчив цієї пісні. А вас хто навчив?

Ми не знаємо...

– Ну, то, мабуть, я. Інколи здається, що в повітрі щось говорить або співає...

– Егеж! – поважно притакнули хлопці.

– Це, бачите, краснолюдки так говорять і співають. Тільки що вони маленькі – то їх не видно, як поховуються десь у хліба або в траву на луках, або в гаю між листочками, або під тими польовими камінчиками... Ну, гаразд. Коли князівна не схотіла німця, то зчинилася війна. На країну цю відразу почали летіти круки і ворони, відразу почали вовки вити, відразу небо затягнулося чорними хмарами.

Ми також почали голодувати, бо й хліб, і сир – усе йшло для тих воїнів, що билися з німцями. Збіднів весь край, збідніли разом з ним і боженята. А як розболілося серце в нашій князівни, що через неї весь народ страждає від війни, то вона кинулася в ріку, у Віслу, та й втопилася. Тільки тоді німці пішли геть, а у нас настав мир.

Але війна все зіпсувала, звела нанівець. Брат почав зраджувати брата, сильніший став кривдити слабшого, неситий приорував до свого поля сирітську нивку. А через те, що у краї, де кривда і сирітські сльози, не може бути щастя, запанували і злі князі, що звались Попелі.

– Ой, лишенько! – запищала Кася. – Попелі?

– Чого кричиш? – обірвав її Стахо Шафарчик. – Що ж тут дивного? Адже це ті Попелі, що одного з них миші зїли.

– Авжеж! – повторив дуже серйозно Юзик Срокач.

А Кошалеk-Опалеk, пустивши димок з люльки, так оповідав далі:

– По-різному розказують про тих мишей – і так, і сяк. Давні то часи, і сьогодні вже ніхто не дізнається, як воно було. Але в наших книжках записано, що це не миші були, а боженята, зодягнені у мишачі кожущки, бо зима була люта. Побачивши, що той Попіль – зовсім поганій володар, вони юрмою кинулись на нього з мишачих нір і забили його на смерть. Так записано в наших книгах. Чи це правда, чи неправда – важко сказати. Але мій прапрадід сам розповідав мені, що поки ще не осліп від глибокої старості, то бачив якоесь моторошне озеро, а на ньому – страшну вежу, в якій начебто це сталося і яка й досі зветься Мишачою. А озеро називається Гопло.

Ну, гаразд...

Тим часом люлька погасла, і Кошалеk-Опалеk почав шукати в попелі іскорку. Знайшовши її, кілька разів потягнув з люльки, потім випустив клубок диму і заговорив далі:

– У тих старих книгах то так: тут кілька сторінок бракує, там знов кілька так пожовкло і злиняло, що й не прочитати, а в іншому місці – велика чорна смуга впоперек або поздовж, тож і не все можна знати, що там хтось вписував до них давним-давно... Але чи добрі це були часи, чи погані – зразу можна пізнати. Якщо добрі – то з тих сторінок, хоч би й найдавніших, б'є таке світло, немовби зійшло сонце; а як погані – то така темнь оохоплює, як у чорну ніч, коли над землею ні зір, ні місяця.

Такі то вони, ті старі книги краснолюdekів...

V

– Хочете знати, що було далі? – спитав за хвилину Кошалек-Опалек, знов закуривши люльку.

Хочемо, хочемо! – закричали всі.

– Ну то слухайте. Зразу ж після тих чорних сторінок про Попеля йдуть світлі сторінки про П'яста. Го-го! Про П'яста я міг би говорити вам цілу годину.

У Юзика загорілися очі.

То говоріть, будь ласка!

– Говоріть! Оповідайте геть усе, що тільки знаєте! – кричали наввипередки діти.

Кошалек-Опалек зсунув на потилицю ковпак, почухав лисину і почав:

– Сам я небагато знаю, бо мене ще тоді й на світі не було. Проте один старий краснолюdek, що писав ці сторінки, знав старого дуба, який добре пам'ятав ту історію, і хоч голос у нього був уже слабкий, та, однак, як почне, бувало, шуміти, як почне розказувати про того П'яста, то в усій пуші наставала така тиша, хоч мак сій. Сосни, смереки, граби, буки, берези, навіть ті трави і папороть так пильно слухали, що жоден листок, жодне стебло не пустило й пари з уст.

А той старий дуб шумів легесенько-легесенько, десь від самого серця, ведучи тиху розмову і пригадуючи давні дні своєї молодості.

А краснолюdek, що тоді був зовсім молодий, ба! мало що більший від синички, сідав собі під одним грибом, з яким він приятелював, і так вивчив усю ту історію, що пізніше записав її у наші книги.

А було це так:

Стояв собі той дуб, тоді ще молодий дубок, в тихій діброві, а недалеко, в затінку під липами, на яких гули бджоли, виднілась ясна хата з модрини. В хаті жило троє людей: П'яст, Жепиха і їхній синочок, якого звали Землевітом, бо дуже любив поля, а як виходив на поріг хати, то казав: «Земле, вітаю!»

І щодня бачив дуб їхнє життя працювате, їхні добрі серця і душі, такі чисті, начеб кожне з них мало в грудях білого голуба.

Та й боженята жили собі в модриновій хаті, і добре їм було, бо й батько, і мати, і синок давали їм, що могли: то золотого меду, то прісного калача, то найбільшого сиру, бо своєю працею нажили собі багато всякого добра.

Отже, і в королівському палаці краснолюdekам не могло бути краще, як у тій тихій світлій хаті, що пахла живицею.

Аж настав час, коли синкові перший раз мали підстригати волосся. Зразу ж почали сходитися і з'їжджатися сусіди – хто пішки, хто на возі, хто верхи, так що аж гамірно стало на П'ястовому подвір'ї.

Порався П'яст, поралася Жепиха, щоб почастивати і обслужити гостей, а хатні боженята весь день допомагали.

Та тільки-но почало заходити сонце, як у повітрі залунав пречудовий спів. Люди звели очі на небо, думаючи, що звідти голос іде.

А боженята раптом сполотніли і почали тремтіти, наче від подиху холодного вітру, хоч погода була травнева.

І як котрий біг, так і зупинився, трусився, аж зубами цокотів.

Тим часом із заходу появилися два мандрівники, які саме з тим співом ішли до П'ястової хати.

Мандрівники співали про те, що для цієї країни кінчаються старі і настають нові часи. Співали, що загинуть і обернуться в порошок старі боги, яких люди ставили собі по святих гаях.

Слухали люди той спів, і на обличчях їхніх вимальовувалась сила й надія.

А боженята, опам'ятавшись після першого переляку, зібралися в найтемнішому закутку П'ястової комори і, знітившись, тремтіли, як тремтить осіннє листя, коли вже час йому опадати. Бо з діда-прадіда їм заповідали, що коли з заходу прийде така пісня, то це буде знак, що мусять іти з хати у світ, поступившись місцем перед іншими духами.

Даремно Жепиха насипала їм маку, накришила солодкого калача. Боженята, хоч були голодні, не вийшли з кутка комори, не спожили того дару.

Багато днів, багато ночей просиділи боженята в коморі, голодні й холодні, доки не затихла пісня, що дзвеніла в повітрі над хатою. А коли нарешті відважилися ступити за поріг і захотіли по-давньому служити господарям, то побачили П'яста, який у золотистому плащі, накинutoму поверх його льяної свити, і в ясній короні йшов на королівський трон, де вже йому мали прислуговувати не боженята, а рицарі й двірська челядь.

Жепиха теж стала королевою, а малий Землевіт – королевичем. І перестали вони бути селянами, з простої хати перейшли жити до королівського замку.

Боженята, однак, як і раніше, пильнували пряжу, худобу, поля, пасіку; не хотіли кидати улюбленої садиби, де стільки років прожили спокійно і щасливо.

Але не було вже в них колишньої спритності і сили. П'ястів комірник ставив їм на краю лавки то молока, то меду, як це робила Жепиха, але боженята не сміли вже й доторкнутися до цієї їжі, бо відчували, що праця їхня уже не та, що колись, і помічники з них погані. Тільки з долівки збирали те, що впало зі столу, і так змарніли, так почорніли, що люди почали називати їх злиднями, а не боженятами...

Так шумів, так розповідав той стародавній дуб, а притихла пуша слухала...

VI

Кошалек-Опалек замовк, і діти сиділи тихо, бо їм здавалося, що в шумі лісу вони чують голос того старезного дуба. Лише по хвилині обізвався Юзик Срокач:

– А що сталося з боженятами?

Кошалек-Опалек мовчав, замислившись над тими давніми часами, тож діти почали смикати його за жупан, вигукуючи одне поперед одного:

– Розкажіть, краснолюдку, розкажіть! Що сталося з боженятами?

Вчений муж прокинувся із задуми і вів далі:

– Ще досить довго жили боженята по хатах і селах, але щораз ставали сумніші, щораз слабші і щораз менші. Вже й люди не кликали їх так часто на допомогу. Ще поки жив П'яст, їм не було кривди. І за панування його сина Землевіта боженята ще мали свій куток у кожній хаті. Але коли став панувати внук цього Землевіта, Мешко, прийшла на них така скрута, що навіть не наважувались показуватися завидна і тільки смерком вилазили з кутка, щоб підкріпитися чим-небудь.

Уже й матері, йдучи на роботу в поле, не кидали проса боженятам, щоб доглядали дітей.

Боженятам залишалась найгірша робота – в стайні, в хліві, в клуні, а в хаті хіба що скіпок наколоти, посуд помити та сміття в куток підмести.

А одного разу (так записано в наших старих книгах) задзвонили дзвони. Боженята почали виходити купками з хат, із сіл, плачучи і жалісно прощаючись з людськими оселями. Потім розсипалися по лісах, горах та пустищах, куди не доходить голос дзвонів.

З того часу люди вже не бачать краснолюдків, хіба що вночі, а вдень лише малі діти можуть їх побачити, ось так, як ви мене. Найбільше пішло їх у гори Карпати, де вони стережуть підземні скарби. По лісах їх також досить. А що в лісі зима буває тяжка, то вони поробили собі жупанці з ковпачками, переважно червоні, по чому їх легко пізнати, і від чого пішла ще й інша назва «краснолюдки». До людей вони і зараз ставляться сердечно: за крихітку страви, за

крапельку молока вони радо доглядають майно доброї людини. Але як тільки почують голос дзвону – враз ховаються під землю...

Кошалек-Опалек саме кінчав говорити, знявши зі схиленої голови ковпак, коли від лісу почув багатоголосий гамір.

То жінки і діти поверталися з походу на лиса. Однак це повернення не було переможним. Хитрий лис мав не одну нору, і доки в лісі розкопали першу, він тією чи іншою вийшов у поле, між кущі тернини, і там причаївся, не залишивши жодного сліду. Жінки нарікали, що марно згаяли час, а діти кликали собак, які зі страшенним гавкотом висліджували щось попід лісом.

Пастушки, почувши цей крик і гавкіт, підняли голови і так задивились та заслухались, що й зовсім забули про краснолюдка. А Кошалек-Опалек устав від вогню, натягнув на голову ковпачка і, сховавшись поблизу в борозні, зник у торішній траві, що ані Зоська, ані Кася, ані Стахо, ані Куба, ані Ясько Кременець не були впевнені, чи все це їм тільки наснилося, чи й справді краснолюdek сидів з ними на полі біля вогнища і розповідав чудову казку.

VII

Тим часом Кошалек-Опалек, тихцем пробравшись до лісу, йшов гушавиною майже в цілковитій темряві. Бо хоч на світі був ясний день, тут лежала така глибока тінь від смерек і сосен, що важко було побачити стежку.

Кошалек-Опалек ішов так, може, годину, може, й більше. Вже йому та мандрівка добряче набридла, та й голод знов почав дошкуляти, аж раптом, спіткнувшись, він упав у глибоченьку яму.

У ямі цій жив лис Салко, на всю околицю звісний куролов, той самий, на якого жінки влаштували невдалий похід.

Сидів він у куті своєї комори і догризав жирного каплуна, пір'я з якого валялось розкидане по ямі.

Побачивши Кошалека, Салко одразу перервав бенкет, гребонув лапою раз, удруге і в зроблену нашвидку ямку вкинув кістки, накрив їх землею і дивиться.

Кошалек-Опалек видався Салкові дуже смішним, коли, перекидаючись у повітрі, падав у яму. Але хитрий лис навіть виду не подав, а скромно опустивши хвіст, підійшов до гостя.

– Ви, пане добродію, – сказав солоденьким голоском, – як бачу, помилилися дверима...

– Справді, – відповів Кошалек-Опалек. – Тут трохи темно, і я не помітив головного входу. Та й очі в мене ослаблені постійною працею над моїм великим історичним твором.

– Ах! – скрикнув захоплено Салко. – Отже, я маю честь привітати вченого мужа й колегу! Я теж усе своє життя риюся в книгах, пишу великий твір про розвиток годівлі курей та голубів на селах, навіть подаю нові проекти будівництва курників. Ось і пера, якими я користуюся у своїй праці...

При цьому скромним порухом він показав на розкидане по кутках пір'я щойно впораного каплуна.

Здивувався вчений Кошалек-Опалек. Якщо він одним-од-нісіньким пером з сірої гуски здобув таку велику почесність у свого народу, то який же славний має бути той, хто використав цілу купу такого чудового золотавого пір'я...

А Салко підійшов до нього і питає:

– А звідки в тебе, любий пане-брате, таке гарне перо? І де ж те миле створіння, з якого воно взяте? Я був би радий познайомитися з ним.

– Перо це, – відповів Кошалек-Опалек, – з крила гуски, що пасеться в табунці сирітки Марисі.

– У табунці? – захоплено повторив Салко. – І ти кажеш, милий колего, що його пасе мала сирітка? Мала сирітка, яка, мабуть, не може дати собі з ним ради? О, як би я охоче допоміг

їй! Як радо допоміг би бідній сирітці! Треба тобі знати, любий колего, що серце у мене дуже-дуже м'яке! Аж таке м'яке, як травневе масло.

Тут він ударив себе лапою в груди на доказ щирості своїх слів і, впритул наблизившись до вченого Кошалека-Опалека, якусь мить обнюхував те гусяче перо, а потім витер очі й промовив:

– Не дивуйся, шановний товаришу, моему хвилюванню. В цю мить я збагнув своє справжнє покликання. Навертати заблудлих гусей – ось моє покликання! Допомогати сиріткам пасти їх – ось велика мета мого життя...

І вмить, піднявши вгору обидві передні лапи, вимовив:

– О, невинні істоти! О, прекрасні, милі створіння! Віднині я весь віддаюся служінню вам.

Сказавши це, він відразу ж повернувся до виходу і кинувся з ями геть, а за ним довгим підземним ходом ішов учений.

Пройшли вже шмат дороги, аж тут лис обернувся і каже:

– А не забудь, пане-брате, записати в своїй дорогоцінній книзі про сьогоднішню зустріч. Тільки жодних похвал мені, жодних фіміамів! Напиши просто, що ти зустрів великого приятеля людства на прізвище Салко (про прізвище не забудь) – великого вченого, автора численних творів, словом, лиса зовсім незвичайної вдачі, який заслуговує на найбільше довір'я як у гусятників, так і в усіх власників курей та качок. Розумієш, любий друже, вроджена скромність не дозволяє мені говорити багато про свої чесноти, зупинюсь лише на коротенькій згадці – решту залишаю твоїй уяві.

Вони обнялися, як брати, і пішли далі.

А вже до підземелля почало просочуватись щораз ясніше, щораз рожевіше світло, і щораз більше тепла проникало зверху.

Коли прийшли до місця, де під спорохнявілим пнем був вихід, лис вискочив і, крикнувши товаришеві «до побачення», зник у густих зарослях.

Від запаху вологого моху й трави, що тільки виткнулася із землі, у Кошалека-Опалека запаморочилася голова. Він сів на торішній шишці і хвилинку відпочивав перед дальшою дорогою, радий, що доля звела його з таким благородним звіром.

VIII

Сидить ото собі учений Кошалек-Опалек на шишці, аж гульк – іде селянин. В кожушині, шапці, постолах, на плечі – сокира, полотняна торба на мотузці, – звичайний собі лісоруб. Іде до лісу, розглядається по небу, видно, весело йому, бо насвистує.

Кошалек думає собі:

«А що коли запитати в цього селянина, чи прийшла вже весна?»

Але відразу ж, надувшись, запишався з великої мудрості і мовив сам до себе:

«Не личить ученому мужеві позичати розуму в мужика...»

А лісоруб саме проходив біля нього. Глянув знічев'я убік і бачить – на шишці щось стирчить, надуте таке, аж кругле. Думав, що це порхавка, і, зачепивши ногою, пішов собі. Та хоч ледве торкнувся постолом краснолюдка, учений Кошалек-Опалек перевернувся і разом з шишкою покотився в якусь яму. Щастя хоч, що чорнильниця була добре заткнута й міцна.

Затримавшись у ямці, вчений літописець помацав потовчені ребра і, переконавшись, що вони цілі, скривився і сплюнув.

– Тьху з такою халепою! Грубіян препоганий! А я ще хотів вступати з ним у розмову...

Ото б ускочив... Інакше треба взятися за цю справу.

Він потер пальцем свій довгий ніс і задумався. Раптом стукнув себе по лобі:

– Як же мені знати, чи прийшла весна, чи ні, коли я не виміряв її дорогу по світу!

І зараз же почав уважно розглядатися, з чого б то влаштувати подобу земної кулі і виміряти по ній дорогу весни.

Раптом глянув убік – аж по стежці тупцяє їжак: шпильки наструнчив, мордочку висунув, на спині яблуко. Кошалеk-Опа-лек дуже зрадів і, чемненько привітавши їжака, попросив у нього яблуко. Їжак злякався: що воно за такий малий чоловічок? А що совість мав нечисту, бо яблуко це вкрав уночі в одної господині й ніс до своєї ямки, то й кинувся чимдуж тікати. Згорнувшись у клубок, покотився з гори, як м'яч.

– Стій, стій! Зажди! – гукнув Кошалеk-Опалек йому навздогін. – Я тільки вимірю на цьому яблуці дорогу весни і зразу ж віддам тобі!

Та їжак уже зник у густому тумані.

– Ото дурна тварина! – сказав сам до себе Кошалеk-Опалек. – Втекла від мене з такою чудовою кулею. Що ж його тепер робити? Нічого не вдієш – треба десь діставати іншу.

І пішов собі далі, перескакуючи через рівчаки та каміння.

Незабаром знайшов грудку вапна; зробив з неї кульку, викотив на найближчий горбок і смерековою шпилькою почав креслити на ній материки, моря, гори, ріки, доки не накреслив увесь світ, затим, почепивши на ніс окуляри, став простежувати на цій земній кулі шляхи весни.

А тим часом туман спав з горбка на долину, ще хвилинку мерехтів над нею, наче біла хустка, затягуючи лісову стіну блакитною легкою парою. А потім розтанув по ярах. У золотому світлі сонця показалися луки і поля, гаї і діброви...

І тоді з південного схилу гори вийшла красна дівчина. Підняла руки догори і простерла їх над землею. З-під її босих стіп розцвітали братки і стокротки. Йшла тихо, а довкола неї звучали пташині пісні і чувся пошум крил. Була смуглява на обличчі, як темна свіжозорана земля, але там, де пройшла, прокидалися веселки і барви. Вона опустила очі, з-під її вії сяяли блакитні вогні.

Це була Весна.

Йшла так близенько коло Кошалека-Опалека, що зачепила його лляним подолом, овіяла тихим подихом вітру. Тонкими пахощами війнули на нього фіалки, що були у віночку на її ясному волоссі. Але вчений літописець так був зайнятий обчислюванням – як, коли і звідки має прибути на світ весна, – що не помітив її приходу. Втягнув лише довгим носом легкий солодкий запах і, схилившись над своєю здоровезною книгою, уважно записував усе те, що виходило з обчислень. А з них виходило, буцімто весна вже на світ не прийде, бо збилася з дороги, до цієї країни не потрапить і залишиться за морем...

Далі з обчислень вийшло, що жайворонки і солов'ї співати не будуть, бо зовсім охрипли, і каркання ворон відтепер буде єдиною піснею на світі. А все насіннячко з квітів вітер заніс у безмежні провалля, і вже не зацвіте ні троянда, ні лілія, ні польова яблунька... Виходило з обчислень і те, що світова зірниця згасла, а сонце геть почорніло, і дні стануть ночами, а поля замість трав і хлібів укриють вічні сніги...

Коли він писав ці слова, окутуючись клубами диму зі своєї великої люльки, пишаючись, що він такий мудрець і пророк, на горбок прилетіли три чорно-золотисті волохаті оводи і ну ганялись у синім повітрі над блискучою лисиною Кошалека-Опалека. Облетіли її раз, удруге і втретє, гучно й басовито гуділи, але вчений, поринувши у свою книгу, не чув їх.

Раптом, саме коли ставив крапку, щось бац йому на лисину раз, тоді вдруге, втретє, вчетверте, вдсяте! Кошалеk-Опалек страшенно закричав, бо подумав, що руйнується світ! Він упустив люльку, кинув перо і відскочив убік, перевернувши чорнильницю на свою дорогоцінну книгу. Чорні патьоки потекли просто на щойно написані сторінки! Кошалеk-Опалек аж остовпів.

Даремні його віщування! Даремні обчислення!

Уся книга залита рікою чорнила!

Що ж робити? З чим він повернеться до короля?

Так розумно, так гарно обчислив – і все пропало! Сплеснув руками бідолашний літописець, бо з раптового переляку його покинула вся мудрість. Тепер уже він справді не знав – чи прийшла весна, чи ще ні...

Стояв так до полудня і аж до вечора.

Уже згасла вечірня заграва, засвітилися зірки, з полів і лук долинув запах квітів. Красна дівчина доходила вже до краю лісу, і там, де вона ставала босою ногою, розцвітали перші конвалії.

Подорож Підземка

I

Тим часом запаси харчів у кришталевій печері геть вичерпалися, тож кожному краснолюдкові на день не випадало навіть по три горошинки. Це призводило, звичайно, до різних суперечок і навіть до бійки, як це буває там, де голодно і холодно. То Сонечко зі Світлячком поб'ється, то Тямко із Козубком, то Соломинка з Порхавкою, то знов усі разом, аж поки Микула і Пакула, що були в печері стражниками, не запирали всю компанію в холодну.

Але найбільше галасував і був невдоволений з тих тяжких часів Підземок. Він їв за чотирьох і завжди нарікав, що голодний.

Цього Підземка спіткала колись особлива пригода.

Треба сказати, що краснолюдки не завжди сидять під землею. Охоче живуть на селі – то у запічку, то під порогом хати. А там, де господиня недбала, де горщики не накриті, лушпиння не зметене, пряжа лежить не на місці, сир своєчасно не витоплений, помії не вилиті, птиця не полічена, – пустунам-краснолюдкам роздолля. Натоплять мух у борщі, виметуть сміття з кутків на середину хати, сиру над'їдять, нитки на мотовилі заплутають, повипускають курей з клітки, цебрик перевернуть – нашкодять як можуть, а потім – у запічок.

А коли господиня залишить у колісці дитинча, а сама побіжить до сусідок попліткувати, вмить краснолюдки обмінюють дитину, підкинувши свою, а вкрадену тримають у себе, наказуючи собі служити.

Підкинений краснолюдок не росте, тільки голова у нього робиться щораз більша і важча. А ненажерливий такий, що не наситити нічим.

В одної жінки на селі був чудовий маленький хлопчик Ясько. Волосся – як льон, оченята – як волошки, вустоньки – як сунічка. Здоровий був і веселий, як та рибка у воді. А як коли заплаче – то вже щось мусило дуже дошкулити йому. Хоч мав усього півроку, та вже посміхався до матусі, тягнув рученята і тріпотів ними, як пташка...

Але матінка рідко коли поралася біля нього. Вона раз по раз бігала до сусідок на теревені. Тут стане, там сяде, а як заговориться – то забуде і про немиті горшки, і про невипране шмаття, геть про все – навіть про Яська...

Якось краснолюдки вбігли до хати, дивляться – господині нема, поросята риються по кутах, а дитина плаче в колісці.

Вони зараз же вхопили дитину, занесли до себе в підземелля, а в колиску поклали свого Підземка, чисто виголивши йому бороду.

Приходить мати, дивиться, що воно за дитина така? Голова – як гарбуз, обличчя в зморшках, очі, як баньки, а ноги коротенькі, наче в каченяти...

Перелякалася жінка.

– Тьху! Щезни з моїх очей! – говорить і протирає очі, бо думає, що їй тільки так ввижається.

А той як заверещить: «їсти!»

– Яську... – лепече до нього мати, – Яську! – а той тільки дивиться з-під лоба і репетує: їсти та їсти!

Нагодувала його, заколихала, думала, що буде спати. Але де там! Тільки жінка на крок від колиски, а воно в крик: їсти!

Так було аж до вечора. Жінка думає собі, й чого воно таке ненажерливе? Що це сталося з дитиною? Але додуматись не може. В одну руку тицьнула шмат хліба, в другу – морквину, і той якось заснув...

Але на другий день рано-вранці те саме: їсти і їсти.

«Чи на тебе голодний вовк очима посвітив, що не можеш наїстися?» – думає жінка, году-ючи дитину, та й дивується, що воно за переміна така. Таж той-таки Ясько досі їв не більше від горобця, а тепер завжди голодний.

Нічого не роби, тільки при колисці стій і в рот йому клади. Ковтає, як старий, витріщує очі, як жаба, став якийсь зовсім інший, наче не її дитина... Так минуло кілька днів, минув тиждень.

Бачить жінка, що як тільки залишить щось у горщику – чи галушки, чи горох, та вийде з хати, – то зараз усе хтось виїсть геть чисто.

«Що воно діється?» – міркує жінка і не може зрозуміти.

Думала, може кіт. Набила kota, зачинила в коморі, пішла. Вертається – а горщики знову порожні, каstrуля вилізана, від приправи нічогосінько не залишилося.

Іде до комори, дивиться: а кіт як сидів, так і сидить і страшенно нявкає, бо такий голод-ний, що аж боки у нього запались. Бачить жінка, що то не кіт з'їв. Вона подумала, що то, мабуть, Жук.

А був у неї на подвір'ї чорний собака, якого звали Жуком. Вона й давай його лупити палицею. Собака скавулить, бо ж йому кривда діється, нестерпний біль. Сіни зачинені, втекти нікуди, а жінка шмагає його та ще й кричить: «А не руш! А не смій!» Жук крутиться, вищить, радий би під землю сховатися. Нарешті жінка втомилась і кинула палицю. Тоді бідолаха Жук підібгав хвоста і зі страшним скавучанням поволікся до хлівця та до вечора зализував там побиті боки.

На другий день жінка зачиняє в коморі і kota, і Жука. Засуває горщики в піч і йде до сусідки.

Посиділа трохи у сусідки, побалакала, вертається, а у коморі судний день. Кіт із собакою так зчепилися, що аж шерсть під стелею літає, а в хаті піч відкрита, горщики порожні, каstrуля вилізана, наче хто їх вимив, а дітлах кричить у колисці, аж у вухах лящить.

З журби жінка вхопилась за голову, а потім її взяла злість. Сплеснула в долоні і каже:

– Підожди-но, лиха бідо! Вже ж я тебе вистежу!

Заклопотана думками, підійшла до колиски, бо підкидьок верещав на все горло.

Бідна мати годує його, а сльози так і котяться з очей. Глянула на дитину: чом її Ясько так змінився? Бувало, сідала з ним на порозі хати, і хто проходив – той хвалив, бо ж такої дитини ще треба було десь пошукати...

А тепер вона не сміє й виткнутися з ним на люди – таке потворне опудало зробилося. Не усміхнеться, не загомонить, рученят не витягне до материного намиста, тільки лежить, надуте, зморщене, лисе, як старе. Рости – теж не росте, лише голова велика та важка, як гарбуз.

Справжнє опудало...

Та ще й до цього всього – такі витрати! Наварить усього, наче на двох добрячих чоловіків, а вийде з хати, то й для неї нічого в горщику не лишиться.

– Що ж, дитина дитиною, – говорила з жалем жінка. – Мабуть, така воля Господня. Але цього виїдання – не прощу! Їй-бо – не прощу!

II

Наступного дня жінка зварила горщик капусти, горщик гороху, засмажила чималий шмат сала, все це поставила в піч, заслонила, нагодувала дитину, взяла з собою kota й Жука і пішла.

Але не пішла далеко – стала за рогом хати і дивиться крізь шибку.

Аж тут піднімається з постелі отой підкидень і, сівши в колисці, розглядається по хаті – чи нікого нема?

Дивиться жінка далі, а воно вилазить з колиски – і до печі. Прийшов, відчинив, потягнув задоволено носом, бо в каструлі запахли шкварки, і давай шукати ложки. А ложки були на миснику.

Діставати їх було незручно, тож він виліз на скриньку і, вибравши найбільшу, шмиг до горщиків. Витягнув з печі капусту, помастив салом, докинув гороху і їсть, аж за вухами лящить.

Сторопіла жінка, побачивши таке диво, сплеснула в долоні і швидше до сусідки – пора-дитись.

Прибігли обидві щодуху, дивляться – а в горщиках вже мало що й залишилось. А воно аж сопе, та їсти не перестає...

Вийв капусту, вийв дочиста горох, стукнув ложкою в пусте дно, перекинув каструлю, вили-зав приправу, що залишилась, горщики засунув у піч, ходить по хаті, як старий, і заглядає по кутках.

Жінка тільки зуби зціпила, але мовчить.

А той ходить, роздивляється, знайшов яйце, яке курка знесла під решетом, і давай кру-тити своєю здоровезною головою і та дивуватися:

«Сімдесят сім літ живу, – каже, – а ще не бачив такої бочки без обручів...»

З цих слів сусідка й зрозуміла, що то був краснолюdek.

– Не залишилося, – каже, – нічого робити, тільки вирізати добрий березовий прут та дати йому доброго прочухана і викинути на смітник. Як буде верещати на смітнику, то краснолюdки справжню дитину принесуть, а цього виродка заберуть собі назад.

Сподобалось це жінці. Як скочить вона до берези, та як виломить прута, як влетить до хати, як схопить підкидька, як не почне його шмагати!

– Ось тобі!.. за мого Яська, за мою шкоду! А на!.. на!.. на!..

А той верещить – аж на небі чути, а жінка не перестає та все шмагає.

У третій хаті жила вдова Кукулина з малою донечкою Марисею.

І як на те, саме на той час Кукулина взяла на руки свою дівчинку і йшла полоти на панське поле. Почувши у сусідки нелюдський вереск, вона зупинилася: «Це ж, мабуть, когось б'ють. Треба йти боронити!»

Тут і дитина її, яка ще не вміла й говорити, почала тихо квилити з жалю, що комусь чинять кривду й біль.

Кукулина глянула на дорогу, на сонце, що вже підбилося вгору (шкода їй було часу, бо дуже працювати була), однак співчуття перемогло. Йде до сусідки, а в неї двері зачинені.

– Сусідко! – гукає. – А хто це там волає так?

А жінка:

– Не ваше діло! Йдіть собі своєю дорогою!

Кукулина на це:

– Сусідко! – гукає знов. – Не інакше, як ви Яська свого б'єте? Пожалійте трохи, бо ж воно ще мале...

А жінка:

– Такий він мій, той підкидьок, як лихий вітер, що по полю гасає!

– Хоч би й не ваш був – та не бийте так, бо тяжко слухати цей крик.

А Марися починала вже плакати щораз жалісніше.

Жінка розізлилась:

– Ти ба, яка милосердна!.. Заступниця знайшлася! Іди, звідки прийшла, не пхай носа в чужі двері, бо причинять тобі!

Прикро було Кукуліні почути таку відповідь, але як у хаті затихло, вона подумала собі: «Ну й нехай! Мало що скаже людина зозла, хіба це треба пам'ятати! Добре, що вже затихло».

І пішла.

Тимчасом краснолюdки почули крик свого Підземка і кажуть:

– Біда! Нема ради – треба йти рятувати!

Не минуло й кілька хвилин, і тут у хаті сталося диво. Вилазять з-під печі маленькі чоловічки в жовтих і зелених жупанцях, кожний тримає в руці червону шапочку і низенько кла- няється жінці та просить, щоб відпустила їхнього товариша, а вони насиплють їй у запаску стільки грошей, скільки зможе втримати.

Як почувла жінка про гроші – одразу ж серце її зм'якло, але тут сусідка шепоче їй на вухо:

– Не пускайте його, кумо, з доброї волі, заради Бога! Бо вони не повернуть вашого синочка, а оті гроші – то просто порохнява і все!

Тоді жінка:

– Ану геть звідси! Віддайте мого хлопчика, а ваших грошей мені не треба! Тікайте хутчі, бо всій компанії дістанеться!

Краснолюдки прищулили вуха і шасть під піч один за одним! А жінка вхопила Підземка за вухо та й на сміття.

Підземок заверещав, як кошеня, коли кинуть його на землю, – не стільки з болю, скільки зі страху, бо не знав, що з ним тут буде.

У цю мить Кукулина озирнулася.

Дивиться – лежить той бідолаха на смітнику і плаче.

Жінка підійшла, втерла йому сльози, ласкаво заговорила, відломилла зі свого сніданку шматок хліба і тицьнула йому в руку. Тоді вирвала жмут зеленої травички і підстелила, щоби малому було сухо та чисто. А побачивши, що вже сонце підбилося високо, знайшла над ровом великий листок лопуха і прикрила Підземка від спеки, наче шатром.

Підземок удячно глянув на вдову, а побачивши, як Марися плеще в рученята з радості, що він так гарненько лежить собі на травичці і під листком, вдячно усміхнувся до неї, і йому стало якось так солодко, гарно, а серце сповнилося великою радістю.

– Дай Боже віддячити! – шепнув про себе, коли Кукулина відійшла з дитиною на руках.

Вона радо взяла би його з собою, але якось не посміла. Адже у нього є мати, а ненька – відома річ, хоч і насварить або й висіче лозиною, однак знову пригорне й обніме.

Так думала Кукулина, бо звідки їй знати, що краснолюдки підмінили жінці дитину і це не її власна, лише підкидьок.

Минув день. Увечері жінка вийшла подивитись, що сталося з Підземком, а там і сліду його нема! Зате під порогом уже лежить Ясько: волосся – як льон, оченята – як волошки, губенята – як лісова суничка!

То краснолюдки віддали його жінці, а свого забрали назад.

Ото була радість і втіха! Жінка насмажила яечні щось із десятка яець, сусідку запросила, ще й коржа спекла – так дякувала їй.

Згодом той Ясько виріс, став великий, але завжди був якийсь дивний: тікав від людей, бродив по лісах та горах і завжди говорив, які то скарби, які дива він бачив під землею у краснолюdekів. Люди вважали його за дурника і словам його не йняли віри. І так – все життя.

Тим часом Підземок скоро одужав, бо краснолюдки знаються на всякім зіллі і цілющих мастилах. Почали робити йому припарки, підкурювати, змашували то красавкою, то комари- ним салом, то жовцю з павука і таки вилікували його.

Король Блистек любив Підземка, був ласкавий до нього і дивився зі співчуттям на завжди голодного краснолюдка.

І Підземок теж дуже любив короля. Часто сідав коло його закоцюблих ніг, розігрівуючи їх своїм подихом, а то, бувало, вигравав на сопілці пісеньки, від яких у кришталеvій печері ставало трохи тепліше.

Але коли йшлося про харчі, то Підземок забував про все і думав лише про хліб. До миски і ложки він нікого не підпускав ближче за себе. А як хто чинив йому в цьому опір, він сердився, ставав лютий і готовий був сам стати проти цілого війська.

Одного дня зчинився страшений галас.

Підземок напав на комірника за те, що той дав йому, як і іншим, на весь день лише три горошинки, побив його та ще й пішов скаржитись до короля про заподіяну кривду.

Король відправив його, мовляв, для всіх одне правило, але Підземок ще більш обурился.

– Якщо так, – каже, – і тут немає для мене справедливості, то я іду на землю. У першої-ліпшої баби знайду кращі харчі, ніж тут, на королівському столі!

А краснолюдки в сміх:

– Іди, йди, ненажеро! На один рот буде менше у ці тяжкі часи.

Бо думали, що це жарти.

Тоді Підземок:

– От щоб ви знали – піду!

А ті знов сміються:

– А принеси нам вістку про весну, коли ти такий хоробрий.

– І що, принесу!

Підперезав ременем жупан, поклав за пазуху сопілку, вклонився королеві, набив люльку і пішов до виходу.

III

Уже смеркало, коли Підземок, ставши на краю печери, перевів дух і почав розглядатися довкола.

Наліво околиця була незаселена, дика. Там стояв чорний бір, на соснах каркали ворони, у балках білили ще не розталі сніги, брунатний шар мокрої глици встеляв землю, а від темної стіни дерев, що глухо шуміли, долинав вологий пронизливий гострий подих.

– Бррр! Зимно! – пробурмотів Підземок і глянув направо.

Там простягалась до річки весела долина, по якій з дзюрчанням збігали з гір струмки, а кушики свіжої трави силою виривалися з-під землі до світла. Над долиною гасла вечірня заграва.

Підземок ляснув себе долонею в чоло і вигукнув:

– Та вже весна!

Раптом від лісу повіяло крижаним вітром.

Зіщулился Підземок і каже:

– І що тут таке – чи це зима, чи весна? Наліво – так, направо – сьак!.. Сам мудрагель Соломон не розбереться в цьому!

Над ним щось залопотіло.

«Ага! – думає Підземок. – От зараз і дізнаюся правди. Це або крук, або голуб. Якщо крук – то зима, якщо ж голуб – весна».

Щойно він подумав про це, аж дивиться, а просто перед ним кружляє кажан.

– От і будь же тут мудрий! – пробурмотів Підземок і почав крутити головою навсібіч.

Глянув у долину – а там світ весь білий, наче срібний.

– Оце воно! – гукнув Підземок. – Тепер я таки дізнаюся правди. Це або сніг, або роса. Якщо сніг – то зима, якщо роса – то весна.

І почав пильно приглядатися. Але ж, витріщившись щосили, бачить, що це ані сніг, ані роса – лише туман.

– Тьху! – Сплюнув Підземок, зажурився: що ж його робити?

Роззирнувся вправо, вліво, і нічого не може придумати.

Глянув у ліс, а там щось у заростях світиться.

– О! – зрадів Підземок. – О тепер точно дізнаюся правди! Це або світляк, або ж гнилиця. Як гнилиця – то зима, а як світляк – то весна.

І відразу ж кинувся бігти до того світла.

Прибіг, дивиться, а це вовчі очі.

Підземок страшенно розгнівався і каже:

– Світиш ти мені – засвічу і я тобі!

Сказавши це, викресав огню, закурив люльку і, пустивши великий клубок диму, сплюнув та й подався геть.

Тим часом Підземкові вже страшенно захотілося їсти. Дивиться, розглядається, чим би підкріпитись. Аж бачить – щось лежить у мохові. А це був той самий горбок, на якому Кошалек-Опалек визначав сторони світу і міряв дорогу весни.

Дивиться Підземок – щось кругле лежить. Думає: «Яйце!»

А то була та земна куля, яку вчений муж зробив з вапна.

«Якесь особливе яйце, – думає Підземок. – Кроти порили чи що?»

Розтовк – а це вапно! Цього вже було занадто. Розгніваний, розлігся на землі, підклав руку під голову і заснув.

Ще далеко було до ранку, і світанок ледве посріблів край неба, коли Підземок почув над собою якийсь шум.

Прокинувся, сів, протер очі, дивиться, а то летять лелеки. З-за моря летять, з-за синього. На срібних крилах – відблиск зірничі, й у тихому повітрі, широким летом летять до своїх старих гнізд.

«От же пощастило мені, – подумав Підземок. – Авжеж, на таких крилах куди швидше доберешся, аніж пішки».

Тільки він так подумав – аж тут лелеки появилися над пагорком, де він стояв. Сповільнили свій швидкий лет і опустилися низько. Підземок приловчився, скочив на першого скраю, обхопив руками його шию, п'ятами стиснув боки, схилився, як вершник, коли пускає коня галопом, і полетів попереду ключа.

Ледве перелетіли вони долину і ту річку, що пливла під заграву, граючи рожевими відблисками, як Підземок почав щось міркувати, неначе пригадувати.

Побачив вигін, ставок, межові копці, польові ґруші, село, що тяглося двома рядами хат, клунь, повіток, – усе це було йому наче знайоме.

І аж сторопів, неначе полуда спала йому з очей. Угледів хату на краю лісу посеред беріз, перед хатою – смітник, розгребений курми, побачив нову мітлу перед порогом. Протер очі, сплюнув – ти ба! Хата, берези, смітник і мітла – усе знайоме. Підземкові аж мороз пішов по спині.

Без сумніву, це була та сама хата, де він, як підкидьок, лежав у колисці і виїдав страву з горщиків, і той самий смітник, на який його побитого викинули.

– Тпруу! Тпруу! – гукнув Підземок на лелеку, як на коня. Та лелека, побачивши на стрісі своє старе гніздо, почав весело клекотіти і, полишаючи своїх товаришів далеко позаду, помчав просто на ту хату.

Бідолашний Підземок згорбився, як міг, став ще меншим, ніж був, і притиснувся до шиї лелеки.

«Що за лихо принесло мене сюди!» – подумав і аж затрусився при згадці про ту молодцю.

Вже розглядався, чи не краще було б зіскочити, ніж наражатися на нову зустріч із лихою жінкою. Але було ясно: коли стрибнеш, то можна скрутити шию.

А лелека зробив широке коло над почорнілою, порослою мохом стріхою, тоді друге, менше, опускаючись щораз нижче, нарешті, витяши довгу шию, і з голосним клекотом опустився на старе гніздо. Ще хвилинку радісно бив великими крильми у тихому синьому повітрі.

Підземок виткнув голову з-за шиї лелеки, глянув – усе так, як і було: у хліві теля озивається, зозуляста курка кудкудаче, глечик з-під молока стирчить догори дном на кілку біля тину, у будці хропе Жук.

Раптом рипнули хатні двері.

«Напевно, баба!» – думає Підземок, і в нього аж шкіра на спині затерпла.

А знизу почулося:

– Лелеко! Лелечко! Здоров! Вітаємо тебе, вітаємо! У добрий час!

Підземок, пізнавши жіночий голос, швиденько став ховатися за шию лелеки, але молодця вже помітила його.

– Що за нечиста сила? – каже вона, пильно дивлячись угору.

Раптом сплеснула в долоні та як закричить:

– Лишенько! Адже це той самий злидень! Мана якась чи що?

А що була дуже гаряча, то як крикне:

– Зажди-но, потворо! Зараз я дістану тебе рогачем! Вона прожогом кинулась до хати, а Підземок тим часом – скік з лелеки на самісіньке дно гнізда, зарився в солому, сидить і визирає через дірочку в гнізді, що буде далі.

Незабаром прибігла жінка з рогачем. Глянула на стріху – нема нікого, тільки лелека на червоних ногах розчепірівся над гніздом і весело, лунко клекоче.

– А той де подівся? – гукає жінка. – Чи туману хто напустив, чи що?

Раптом соломинка залоскотала Підземкові в носі, і він, не маючи сили стриматись, чхнув, як із гармати.

– Ага, ти тут! – заверещала жінка і давай діставати його рогачем. Але не могла дістати, бо рогач був закороткий.

– Зажди-но, підміно, я драбину притягну.

«От лихо», – думає Підземок і оглядається, шукаючи порятунку. Холодний піт виступив у нього на чолі.

Глянув униз – тягне жінка довжелезну драбину, з якої дістала б і до дзвіниці.

Коли Підземок побачив це, в нього стиснулося серце. А жінка вже приставила драбину до стріхи і лізе з рогачем.

Вискочив бідолаха з гнізда на самісінький край комина.

«Може, скочити?» – думає. Приглядається – де там! З такої висоти розбився б, як яйце.

А жінка вже стоїть на середині драбини і тицяє рогачем.

«Це вже кінець, – думає Підземок. – Та все ж краще, ніж бабські поштурховиська...»

І, заплющившись, розігнався й стрибнув. Відразу в голові запаморочилось, світ закрутився під ним, як дзига; жінка, хата і рогач – все це мигнуло в його очах, і вже він був певен, що не позбирає власних кісток. Аж тут він почув, що впав на щось м'яке, наче на перину, і воно хутко тікає з ним.

Щоб не впасти, він ухопився руками за щось, що тікало. І раптом його обдав приємний запах, наче хто шинку потягнув перед носом.

Це був кіт, який, ухопивши ковбасу, що сушилася в димарі, тікав крадькома по пристрішку. Коли Підземок упав на його спину і вхопився руками за шерсть, переляканий Мурко дременує шосили, бо думав, що це жінка схопила його за шкірку на місці злочину.

Вони вже далеко були від хати, і село майже зникло, і котюга, вскочивши між бур'яни і кропиву, почав качатися по землі, щоб скинути з себе тягар, який дошкуляв йому.

Однак Підземок не випускав котячої шиї. Правда, його пекла кропива і кололи будяки, але запах ковбаси був такий вабливий, що він вирішив будь-що триматися.

І тільки коли кіт, кидаючись то сюди, то туди, випустив ковбасу з зубів, Підземок скочив зі спини, вхопив ковбасу, лопухом обтер від піску і з'їв. Добре підкріпившись, він закурив люльку, ліг під кушем і, розмірковуючи про свої дивні пригоди, солодко заснув.

IV

Був білісінький день, і вже сонце почало проникати крізь кущі, коли Підземок раптом прокинувся і, сівши, став пильно прислухатися. Йому здалося, що якийсь звук розбудив його. Слухав, не знаючи добре, чи це сон, чи не сон, бо ж довкола нічого не було видно. Але в повітрі справді бринів якийсь звук: спочатку як дзижчання мух, потім як гра комарів, нарешті, наче капела бджіл, коли рій тікає на луки.

Аж із тих звуків впливла якась дивна пісенька – не голосна й не тиха, не пташина, але й не людська, не смутна й не весела, а така хвилююча, що хоч смійся і плач одночасно.

Підземок слухав все уважніше. Він любив усяку музику і, зміркувавши, звідки лунає той голос, встав і пішов просто на нього.

За хвилину вийшов з кущів на лісову галявину, оточену густим бором. Над галявинкою здіймалася тоненька смужка диму з невеликого вогнища, на якому варилося щось у казанку і смачно пахло.

Підземок понюхав і хотів було підійти ближче, бо ж він був надзвичайно ласий до всякої їжі. Коли раптом собака, бігаючи туди й сюди, почав гарчати і погавкувати. На гавкіт відразу підвівся циган, що лежав коло вогнища, грав на дримбі і, тримаючи на плечі прив'язану на ланцюжку мавпочку, вчив її стрибати. Він пильно й уважно огледівся довкола. Однак нічого підозрілого не побачив. Відчуваючи якусь відразу до зустрічі з людьми після вранішньої пригоди з жінкою, Підземок присів за кущем тернини і чекав, що буде далі.

Циган ліг біля вогнища і заново почав урок із мавпочкою. То запищить на дримбі, то ланцюжком смикне, а біднолашна мавпочка скаче то вліво, то вправо, але так незграбно і так важко, що циган раз по раз мусив підганяти її штовханцем. «Бідне звірятко!» – подумав, дивлячись на це, добросердий Підземок і визирнув трохи з-за куша.

Глянув – і раптом став, як укопаний! Адже це Кошалеk-Опалек власною персоною скаче під звуки циганської сопілки, а не мавпочка!

Безмірний жаль і подив пройняли серце Підземка. Він підійшов до вогнища і вигукнув:

– Це ти, вчений мужу? Чи, може, мене очі зраджують?

Кошалеk-Опалек також упізнав Підземка й гукнув:

– Рятуй, брате Підземку, заради Бога!

Тут вони як кинуться один одному в обійми, як почнуть щиро цілуватися!

Циган роззявив рота, аж дримбу випустив, сам собі не вірячи, протирає очі.

– Що воно за нечиста сила? – думає. – Мавпи чи не мавпи? Тьху, щезни, бідо! Та вони говорять, як люди!

Спочатку його охопив жах, так що він ледве не випустив з рук ланцюжка. Але раптом в голову йому прийшла нова думка. Зірвавши швидко капелюха з голови, накрив їх обох разом і, прив'язавши на ланцюжок ще й Підземка, весело вишкірив зуби.

– Отепер, – каже, – добрий гріш зможу заробити на ярмарку. Та що там гріш! Сріблом, золотом будуть мені платити за таке видовище. Мавпи, що плачуть, говорять і цілуються, як люди! Таке трапляється раз на тисячу років, а то й на більше!

Затим циган, швидко посьорбавши юшки, що варилась у казанку, засипав вогнище попелом і, тримаючи на одному плечі Кошалека-Опалека, а на другому Підземка, вирушив до містечка.

Гірко зажурився Кошалеk-Опалек, збагнувши, які поневіряння чекають на нього. Адже він мусить кривлятися на ярмарку, як мавпа...

Але Підземок злегка штовхнув його і шепнув:

– Не журись, учений мужу! Ще не все пропало.

– Ох, брате! – застогнав Кошалеk-Опалек. – Що буде з моєю славою? Нема в мене книги!

– А що з нею сталося?!

– Пропала.

– А перо?

– Зламалось!

– А чорнильниця?

– Розбита!

– Гм... – засмутився Підземок. – Та й насправді, що робити з твоєю ученістю, коли не маєш ані книги, ані пера, ані чорнильниці. Але знаєш, що я тобі скажу? Рятуймося з цієї халепи не як мудреці, а як звичайні простаки, а це зло ще вийде нам на користь...

Тут він замовк, бо на дорозі почувались численні і щораз ближчі голоси.

То був циганський табір, який також їхав на ярмарок до містечка: обдерті і засмаглі циганки несли на спинах дітей у хустках, старі циганки з люльками в зубах, чоловіки з казанками на палицях і малі напівголі дітлахи з кучерявим волоссям і з хитрим поглядом.

Циган, що ніс Кошалека-Опалека і Підземка, приєднався до них, і так усі юрмою йшли далі.

Цигани – як цигани. Одні по дорозі ворожили, інші хапали, що їм під руку трапилось: хустки з тинів, курей із сідал, гусей з лук, полотна, що білились, і навіть сир, який сушився на сонці під стріхами. Це не важко їм давалось, бо люди пішли на ярмарок, а хати стояли порожні. Багато речей тоді пропало по селах.

Дійшовши під містечко, вся ця зграя відразу розсипалася по бічних вуличках, одні вправо, інші вліво, і кожне своєю дорогою прокрадалося до базарної площі.

Ярмарок був у повному розпалі.

Днина була погідна, людей – сила-силенна. Коні, вози, худоба займали широку розлогу площу. Чоловіки обступили ятки з чобітьми і шапками, а жінки торгували горщики і миски, дівчата вибирали стрічки і намисто, діти гралися глиняними півниками, гризли пряники, тримаючись за мамині спідниці.

З кошиків, з возів витягали шиї гуси й качки, всюди рух, тиснява, кудкудакання, гелготання, гамір найрізноманітніших голосів.

Однак найбільша тиснява була перед будою, при дверях якої стояв циган. Стояв, узявшись у боки, і на повні груди, скільки мав сили, кричав:

– Гей, люди, люди, чудеса в цій буді! Хто має очі дивитись, а вуха слухати, ще й гроші платити! Ось дві мавпочки, привезені на возі просто з місяця! Циганське слово честі! Просто з місяця! Води не п'ють, горщиків не б'ють, як люди, співають і добре ся мають! Гей, люди, люди! Чудеса в цій буді!

Люди кидали мідяки, пхаючись до буди, де вчений Кошалека-Опалека мав бити у бубон, а Підземок – грати на сопілці.

В міру того, як коло буди зростав натовп, цигани почали шмигати поміж возами, крадучи то кожух, то хустку, а там – грудку масла, яйця або курку.

Крім Підземка, ніхто цього не бачив, усі стояли, витріщившись на буду, де мали показувати чудеса.

Коли, нарешті, Кошалека-Опалека відбарабанив своє, чим усі були безмежно здивовані, Підземок узяв сопілку, але замість заграти на ній, заспівав:

Ой, дана, дана, стережись цигана,
Бо циган – злодій, вози обходить...

Люди переглянулись між собою: що воно значить? А той ніби нічого й не сталося, співає далі:

Ой, дана, дана, стережись цигана,
Бо циган – злодій, вози обходить...

Аж раптом глянув один чоловік на свій віз – а кожуха вже нема! Глянув другий – а там щойно куплених чобіт нема! Не встиг і опам'ятатись, як між жінками зчинився гвалт, бо в старостихи пропала квітчаста хустка! Як кинуться люди до цієї буди! Набили цигана так, що той і шнурок, і ланцюжок випустив з рук, та весь циганський табір вигнали геть з міста.

Підземок і Кошалець-Опалець під час цієї колотнечі зникли, наче їх вітром змело.

V

Уже було пополудні, коли наші мандрівники майже на одному подиху прибігли на край лісу і кинулися на траву, щоб трохи відпочити.

Особливо втомлений був Кошалець-Опалець, бо той ланцюжок, яким циган прикував його, страшенно натер йому ногу і заважав їти. Учений літописець стогнав і сичав з болю, аж поки Підземок двома камінцями не розбив того ланцюжка і не перев'язав йому рану цілющим зіллям. Це було не так легко. Кошалець-Опалець пручався з усієї сили, гадаючи, що такі ліки добрі для простолюддя, а не для вчених мужів. Однак, відчувши полегшення, заспокоївся.

Тим часом Підземок уважно оглянувся довкола і радісно вигукнув:

– Тож це та сама галявинка, де мене циган зловив! Го-го! Якщо так, то і юшка мусить бути!

І побіг шукати пригашене вогнище. Знайшовши його, розгорнув попіл, наклав хмизу і щосили почав дмухати. Вугілля розжеврилося, по гілках почали скакати іскри, над вогнищем звився дим, аж нарешті спалахнуло ясне живе полум'я. За хвилину у казанку булькотіла смачна юшка. Підкріпившись юшкою, обидва товариші закурили люльки...

Уже був час збиратися в дорогу, але Підземок раптом зачепився ногою за щось тверде. Це була покинута циганом дримба. Підземок підняв її і відразу загравав.

З дримби попливла чудова мелодія, аж луна пішла. У заростях, наче невидимий хор, який тільки й чекав сигналу, обізвались дрозди, зяблики, синички та інші маленькі пташки. Особливо гарно заспівав щиглик, так гарно, що те деревце, на якому він сидів, відразу вкрилося рожевим цвітом, а польові братки, глід і лілові дзвіночки стали раптом шепотіти між собою: «Весна... весна... весна!..»

Підземок опустил дримбу, зіперся на палицю і з приємністю слухав. Аж раптом до цієї пісні, створеної співом птахів і шепотом квітів, почав вливатися якийсь тужний тон – спочатку далекий, потім щораз ближчий.

Незабаром на край лісу вийшла виснажена, бідно зодягнена жінка. Вона збирала лободу, худорлявою рукою витирала сльози з очей і, думаючи, що в лісі більше нікого нема, співала тужливим голосом:

Ой, вже весна, весна,
Ой, доленька сумна,
Ой, порожньо в коморі,
Ой, голодно в оборі!
Гей!

Ген, далеко, широко по тихому лісі покотилася луна, а жінка знову заспівала:

На столі порожня миска,
З голоду пищать дітиська:

Луг в рясному цвіті,
Важко людям в світі!..
Гей!

І знов у лісовій тиші розляглася луна, а бідна збирачка лободи співала далі:

Ой, у росах сонце встало,
У сльозах мене застало.
В росах сонце ляже спати,
Мені ж плакати-ридати!
Гей!

Слухав Підземок цей спів, і його добре серце повнилось співчуттям. Він пригадав ту весну, яку провів колись на селі, коли у бідних хатах не вистачало хліба й муки, коли матері мушили годувати дітей бур'яном, коли худоба тинялася без паші, а хто міг з висівок спекти паляницю – того вважали щасливим. Коли луна од пісні затихла, Підземок зітхнув і промовив:

– Тепер я знаю, що вже весна. Птахи співають, квіти розцвітають, а голодні люди плачуть.

Раптом згадав, що скалки, зібрані в кришталевій печері, на землі перетворюються на гроші. Підійшовши тихенько до того місця, де жінка збирала лободу, вивернув обидві кишені і старанно почав їх витрушувати.

Справді, залишилось трохи скалок, які, впавши на землю, заясніли живим сяйвом.

– Та це ж скарб! Справжнісінький скарб! – скрикнула жінка, побачивши срібні гроші. – Господи милосердний, скарб! Тепер уже не помремо з голоду, порятує від злиднів!

Вона збрала жменю грошенят.

Ясні сльози, що котилися з очей, говорили про все. Підземок дивився на неї, і йому також захотілося плакати. Він почав витирати кулачком очі.

Коли жінка, поцілувавши землю, встала і пішла в ліс, Підземок сказав:

– Нема чого нам тут залишатись. Весна – справжнісінька. Треба негайно повертатися з вісткою до короля.

Аж тут раптом чує: гуркотить щось по дорозі. Глянув, а це той циган, що водив їх на ярмарок, повертається по казанок і дримбу.

Підземок миттю схопив сукувату палицю, щоб боронитися від цигана, коли б той випадково зайшов сюди.

Кошалець-Опалець зірвався і вже хотів тікати, але Підземок ухопив його за рукав і шепоче:

– Не бійся, вчений мужу! Водив він нас – поведемо і ми його. Адже у книжці твоєї записано, що в небезпеці малі краснолюдки можуть перевтілюватися у велетнів. Як же це зробити?

Але Кошалець-Опалець так цокотів зубами зі страху, що й слова не міг вимовити.

– Швидше, швидше! – підганяв Підземок.

Циган уже добігав до галявинки.

– Тре... тре... треба... – бурмотів Кошалець, трясучись, як у пропасниці. – Треба на... наз... назвати якусь велику річ... Якнайбільшу...

Та циган уже побачив їх і як закричить:

– Ага, пташенята, вже тут! Ну, заждіть, відплачу я вам тепер!

– Гора! – вигукнув Підземок тремтячим голосом. Але не піднявся навіть на дрібку.

– Ро-ро-зум, – пробелькотів Кошалець-Опалець, але й це не допомогло.

– Сила! – крикнув Підземок у величезній тривозі, бо вже циган тяг руку до нього.

Але Підземок як був малий, так і залишився.

Раптом у повітрі почувся тихий голос, немов вітер зашепотів між деревами:

«...Людяність!»

Це була луна, що відбилась від слів бідолашної жінки, яка йшла лісом.

Коли почулося це слово, циган і зблід і став, як укопаний.

Малі краснолюdekі раптом почали рости в нього на очах, а циган – позадкував і шепотів поблідлими від страху губами:

– Згинь, щезни, маро! Згинь, пропади!..

Тим часом краснолюdekи переросли його вже на голову, на дві, на три і, порівнявшись із лісовими соснами, стояли перед ним – грізні, могутні, велетенські, такі, що циган був проти них, як жучок дрібний.

Він упав на землю і, склавши руки, почав благати:

– Пробачте мені, ясновельможні панове! Пробачте! Я гадав, що ви – мавпочки, а ви чарівники! Пробачте дурному циганові, усесильні велетні!

Перевтілений у велетня Підземок насупив брови і сказав грубим голосом:

– Ну, гаразд, я сьогодні добрий! Але неси нас через бір і ріку до нашої печери. Та нехай лише котрого з нас хоч трохи струснеш, або чоботи замочимо, або когось гілка вдряпне – то ми перетворимо тебе на худу шкапу. Про харчі теж мусиш подбати. На весь час має бути багато їжі, і то смачної. А що там у тебе в торбі?

Виявилося, що у торбі була вкрадена паляниця, шматок сала і сир.

– Мало, це зовсім мало!.. На один зуб!.. – бурмотів Підземок, оглянувши запаси.

Але циган усе ще лежав на землі і зітхав:

– Та нехай уже я краще стану худою шкапою, аніж маю перти таких двох здорованів, як ви, пресвітлі панове, тягти та ще й годувати добре! Чи так, чи сяк – все одно пропадати!

І він почав стогнати й бідкатися.

А луна від голосу бідної жінки, з-поміж дерев, все стихала і поволі розпливалася, а велетні почали меншати й меншати. Тоді Підземок каже:

– Та не бійся, цигане! Вставай! Бачив ти нашу силу і могутність – цього досить. Ось тепер ми знову стаємо маленькими, а таких тобі легко буде нести. Лиш запасайся побільше. Стільки, як і для великих.

Циган підвів голову, дивиться – а перед ним знову дрібнота. Він ухопив їх на руки, сміючись і плачучи водночас, потім всадовив собі на плечі, а коли краснолюdekи попоїли і закурили люльки, вирушив з ними в дорогу.

Ніс їх так до вечора, тоді всенюк ясну місячну ніч. І хоч ноги у нього мліли, пожалітись не смів, щоб ці сильні чарівники, за яких він мав краснолюdekів, знову не стали велетнями.

Найприкріше, що з того хліба і сиру йому мало що дісталось, бо Підземок раз у раз сягав до торби і від того набубнявів, як гарбуз.

Він став такий важкий, що циган, у якого вже зовсім затерпла шия, мусив раз по раз пересаджувати його з плеча на плече.

На другий день, опівдні, вони, нарешті, зупинилися коло входу до кришталевої печери. Однак вона була так завалена камінням, що залишилась тільки невелика шпарка, саме така, якої треба було, щоб туди проліз один краснолюdek. Кошалеk-Опалеk, звичайно, проліз би туди, адже відомо, що вчені літописці переважно худі. Але Підземок так розтовстів за час своєї подорожі, що й думати не міг про вхід до печери через цю шпарку. Примірівся одним боком, примірівся другим – даремно. Тоді гукнув до цигана:

– Гей, цигане! Не бачиш, що камінь виріс і завалив цей вхід, куди я раніше вільно заходив. Відкинь його з дороги!

Відрадініше стало циганові на серці, бо, відчуваючи швидко своє визволення, він уже не так боявся. Отож він і сказав:

– Вельможний добродію! Буде так, як велиш. Але я хотів би мати свою дримбу. Адже циган без дримби – як жебрак без палиці. Служив я вірно пресвітлим панам, отже, прошу свого.

Тоді Підземок дістав дримбу і каже:

– Ото вже циганська звичка – завжди щось вициганити! Швидко прибери камінь, бо мені спішно до короля!

Циган напружився, підпер плечима камінь і так сильно його попхнув, що камінь разом із дрімбою і циганом покотився вниз.

До печери великими снопами світла бухнув ясний день, а на слова Підземка: «Привіт вам, браття!» вигукнули сотні голосів:

– Сонце! Сонце! Сонце!

Король Блистек покидає кришталеву печеру

I

Була тепла, тиха ніч, до ранку ще далеко, коли Петро Скробек, повертаючись з ярмарку, побачив раптом перед собою якесь світло. От так, наче щось під каменем горіло.

«Що воно таке? – подумав Скробек. – Вогонь не вогонь... А може, скарб очищається? Адже ж оповідають старі люди, що в цих скелях жили колись розбійники, грабували в людей золото, срібло та ховали під землю. Авжеж, не що інше, тільки той святий вогник очищає ці гроші від людської кривди. Сто років повинно так тривати. А як сирітський гріш – то й двісті... Щойно тоді, як кривда вигорить, людина зможе взяти такий скарб. Тільки частину з нього треба оддати бідним і сиротам – інакше він зникне. От би мені таке трапилось...»

Він цьвохнув багатом свою шкапину і поїхав просто на те сяйво.

«Зникне чи не зникне? – думав. – Як ще не прийшов час – то зникне».

Але сяйво не зникало. Навпаки, чудові райдужні промені почали бити з-під скелі щораз ясніше, так, як тоді, коли промені сонця заломлюються в краплях роси.

Сильно забилося серце у бідного Скробека. Він був такий бідний, як церковна миша.

Дома було двоє білявих хлоп'ят-сиріток, яких дружина залишила йому, попросившись з цим світом півроку тому. Діти, убога хатина, оця шкапа та візок – ото й усе його збіжжя.

Він заробляв візникуванням, ганяв по світу за копійчиною, але все одно в хаті не завжди був хліб. Ой, як пригодились би якась копійчина!

Іде бідний Скробек і думає: оце би клопоть землі купити в сусіда та посадити картоплю, та дітей годувати. Коли ж дивиться, а в тому сяйві метушиться юрба маленьких чоловічків, таких, що їх ледве здалеку видно: довгі бороди, чудернацька одежа, а все інше – як у людей.

– Краснолюдки! – прошепотів Скробек, у якого раптом мурашки пробігли по спині; він шарпнув віжки, щоб завернути вбік, бо таким завжди краще поступитися з дороги.

Але ця дрібнота вже його обступила і давай гукати:

– Гей!.. Гей!.. Хазяїне! А підвезіть-но наші манатки!

Один лізе по розворі, другий по шпичках, інший чіпляється за полудрабок, а той дряпається по дишлю. Чиста напасть!

Чоловік став і дивиться, що з того вийде. І маркітно йому на душі, і боїться, і соромно наче боятися такої дрібноти... Що ж його робити?

Але не було коли роздумувати, бо ледве одні вилізли на віз, інші вже почали подавати якісь дивовижні шкатулки і скриньки, з яких саме й били ці райдужні зблиски. А ще декотрі кидали на віз щось схоже на злитки золота і срібла, так, немов це було звичайне залізо.

Усе це бряжчало, дзенькало і так сяяло в очі, що чоловікові в голові запаморочилося, і він тепер уже сам до ладу не знав: це сниться йому, чи він насправді бачить такі дива...

Зі скрині палали вогнем червоні камінці, наче рубіни – один в один, як перепелячі яйця; а в повітрі аж блакитно стало від голубих сапфірів, та таких добірних, що світилися, як небо; на обличчя чоловіка зненацька впало зелене світло від шкатулки, повної зелених смарагдів; там перли, тут персні – він і не знав, на що спершу дивитися, аж очі боліли...

Серед цього багатства жваво метушилась юрба краснолюdekів – така барвиста і яскрава, як грядка тюльпанів навесні.

Уже віз був майже повний, вже винесли з печери решту скринь і шкатулок, коли враз зясніло таке велике і чудове сяйво, як вранішня зоря. Від несподіваного блиску Скробек затупив очі, а коли знов глянув, то побачив короля краснолюdekів, що виходив з печери – в золотій

короні, в пурпурі, із золотим скіпетром, на якому світив величезний діамант, аж стало видно, як удень.

Скробек сторопів, бо такого величного видовища не бачив, відколи живе, а щодо короля, то знав тільки Ірода з вертепу, що його хлоп'ята носили по селі на Різдво.

Скробек так налякався, що й сам не знав, як йому бути: чи вклонитися цьому дрібненькому королеві, чи тікати геть.

Аж тут король махнув скіпетром і мовив:

Я тебе вітаю, добродію мій!
Доки нічка згине —
від'їжджай мерщій!

І одразу почав моститися на віз, а йому допомагали придворні, товплячись біля королівської величності, щоб прислужитися.

Але з цим добряча морока. Пурпуровий плащ зачепився за кіш, скіпетр застряв за люш-нею, корона мало не впала з королівської голови, а золотом ткані червоні пантофлі загубилися в сїні.

Отож видирався бідолашний король як міг, але найбільшою завадою для нього був придворний паж Кружальце. Неповороткий, як колода, він ледве совався, то наступав королеві на пурпуровий плащ, то тягнув його назад, то, шукаючи пантофлі в сїні, спотикався і падав на короля і отак плутався в усіх під ногами, як п'яте колесо у возі...

Святе терпіння мав той король, що такого роззяву тримав коло себе.

Тим часом Скробек, бачачи, що йому нічого злого не роблять, заспокоївся і засміявся тихцем у кулак з цього смішного видовиська. Він чув, що з краснолюдками слід по-доброму, бо вони як кого вподобають, то не тільки найменшої шкоди йому не зроблять, а ще й обдарують.

Адже його небіжчик-дід говорив, що краснолюдки, яких звали колись небожатами (або скшатами), радо мешкають у добрих людей, сидять за піччю або в мишачій норі, а вночі виходять звідти і допомагають у всякій хатній роботі.

І то масло зіб'ють за господиню, то тісто замісять, то прядуть на прядці так гарно, що пряжа виблискує, як срібло.

Часом і з хати вийдуть, заглянуть до стайні, коням гриви дрібненько позаплітають, вичистять скреблом так, що шерсть на них світиться, як вода.

А в жнива такий малючок сяде собі на межі і колише дитинку в рядні, прив'язаному до вербової гілляки, щоб добре спала і не заважала матері, яка зігнувшись жне на полі.

А як дитина заплаче, то вони враз гарних пісень заспівають, а як таке хлоп'я виросте — то невідомо звідки співанки приходять йому в голову, так наче їх хтось нашптує...

Деякі люди дивуються і говорять:

— Що воно за хлопчина такий? Ходить, співає і грає на сопілці, наче його хто вчив.

А того й не знають, що він тільки пригадує собі те, що в дитинстві чув від краснолюdekів.

Дідусь розповідав, що його самого вони вчили співати. Він завжди залишав їм крихти хліба або сиру на лаві, бо з землі вони не хочуть їсти — мають свою гідність.

Дід завжди вділяв їм трохи кожної страви: калача чи ковбаси, і клав на краю лави для отих малих помічників. Отож і майно його множилось, і в господарстві добре велось.

Коні аж лиснілися, на вівцях руно, як стріха, корови такі молочні, що в усьому селі таких не було. Та й не дивно, бо небіжка-бабуся завжди після доїння залишала трошки молока в горіховій шкаралупці для отої дрібноти.

І так тривало, доки не померли старі, а за ними не помер і батько Скробека. Тоді став сиріт доглядати дядько. Він занедбав давні порядки, господарство доглядав абияк, про худобу не дбав, а все, що міг, закріпив собі.

То й обсіли їх тяжкі злидні, і сиротам діялась велика кривда.

І тоді всі побачили, як у білий день дрібнота вийшла з-за печі і через хату, через поріг помандрувала геть у світ, а з ними щезла і решта збіжжя. Сиротам не залишилося нічого, тож і дядько не збагатився їхньою кривдою.

Так Скробек роздумував собі, стоячи збоку, а краснолюдки тим часом поклали решту скриньок і шкатулок на віз, зробили для свого короля гарне сидіння на возі, прикрили його дорогим оксамитом, потім найдостойніші з почту посідали обіч короля, а інші вчепились сяк-так і почали квапити, щоб селянин їхав, та вигукувати:

Сів на дишель, на розвору
Наш король у добру пору,
Поспішає кожний з нас,
Вирушаймо в добрий час!

– А куди ж то мені їхати? – питає Скробек, який, вже позбувшись переляку, навіть повеселішав. – Направо чи вліво?

А вони:

Камінь вліво, камінь вправо,
Їдь-но прямо, їдь-но жваво!..

Тоді Скробек знову:

– То куди все ж-таки мені їхати?

А вони на це:

На поля, у гаї,
На луги, ручаї,
У теплі краї!..

Скробек почував потилицю і питає:

– А що дасте мені за підводу?

А ті відповідають:

Голівочку маку
Або гарну дяку.

– Еге, так не піде! Я не згоден! Кінь мій, віз мій, а що на ньому – теж моє...

Але дрібнота загукала:

Кінь – твій, віз твій,
Все на ньому – наше!
Дурень той, хто дає
Наплювати в кашу!

І давай брязкати шаблями.

– Так нехай буде хоч половина! – каже чоловік.

Тоді король Блистек промовив тихцем:

– Ех, чоловіче! Коли б у тебе була не половина цих скарбів, а тисячна частка – то й це було б згубою для тебе. Велике багатство губить людину так само, як велика недуга, забирає силу з тіла, випирає дух із грудей, збиває з доброго шляху.

І тут усі хором:

– Гей, багач, ледащо,
Цурається праці!
Хоч живе – то нащо?

Коли замовкли, король Блистек знову промовив:

– Мати-земля не дала всіх своїх скарбів людям, тільки нам, своїм дрібним слугам, які стережуть їх, а не збагачуються ними, і не міняють дорогих перлів на сльози бідарів, не продають і не купують діамантів, із золота червінців не роблять, тільки втішають очі блиском тих багатств і прославляють землю-матір та пильно стоять на сторожі її скарбів.

На це селянин мовить:

– Якщо вже величність король такі ласкаві, то скажіть мені, звідки ці скарби беруться?

А король на те:

– Усі скарби постають в землі з того, що людина згайнує або занедбає. Дрібки змарнованого часу перетворюються на сапфіри, крихти нез'їденого хліба – на найясніші перли, частка сили, що не перетворилася на добро ні для себе, ні для кого іншого, – стає щирим золотом. Якби людина не марнувала і не занедбувала таких крихт, ці скарби були б її. А так вони йдуть у землю, і там ми їх пильнуємо.

Скробек аж роззявив рота й питає:

– То ви з-під землі? Як ті сліпі кроти? Господи Боже!

А король:

– Із-під землі все йде – і малі, і великі сили. Кожному земля дає стільки сили, скільки той може вмістити в собі.

– І що ж ви там робите?

А дрібнота хором:

Ми рахуємо піщинки,
У струмках малі краплинки,
Дрібні роси на траві,
Краплі поту на чолі.
Лічим квіти на лугах,
Листя лічим угорі
І записуєм гарненько
На березовій корі.

– Тьху! – сплюнув Скробек, – тільки слухай – вони тобі сім міхів вовни наговорять. А що я второпаю з цього? Накажіть уже, королю, цій своїй челяді, щоб мовчала, бо людині від цього співу в голові паморочиться, а я, як маю їхати, то поїду, аби тільки знати, куди і що за це матиму.

Він узяв у руки віжки і цмокнув на коняку, збираючись іти, бо сісти на возі не було куди.

– Їдь спокійно, чоловіче добрий! – сказав король і махнув скіпетром. – Ми нагородимо тебе за твою працю, кривди не матимеш.

– Та вже ж, нехай, – обіззався Скробек. – Покладаюся на ваше королівське слово. Куди ж заїдемо?

При цьому питанні всі заметушилися, наче бджоли у вулику; один радив се, другий – те, тихий голос старого короля ледве чуто було у цьому галасі.

Раптом слово взяв Кошалек-Опалек і мовив так:

– Оскільки ніяке королювання не може бути без мудрості, а мудрості не може бути без книг, я вношу пропозицію: нехай цей добрий чоловік повезе нас туди, де найбільше гусей, щоб я міг вибрати собі нове перо і здобути нову славу.

Але Підземок, який так заліз у сіно, що ледве було видно його ніс, схопився і каже:

– Така робота ні до чого! Що мені з мудрості і слави, коли я буду голодний? Головне – це наповнити черево. Все інше – жмені січки не варте.

Тут він звернувся до короля:

– Якщо, милостивий володарю, хочеш мати спокій у державі – то насамперед дбай про те, щоб у ній не було голодних. Якщо цей чоловік має нас везти, то нехай везе туди, де в печі кипить каша і смажаться шкварки. Інакше – я не згоден!

– Правильно, правильно! – заволали інші. – Ми теж не згодні!

Галас щораз наростав, і віз став подібний до сходин, коли на них міщани посваряться.

Тоді старий король махнув своїм ясним скіпетром і мовив:

– Як нема згоди – то хай буде наказ!

І, звернувшись до Скробека, звелів:

– Вези нас, добрий чоловіче, куди хочеш.

Скробек хитро посміхнувся на ці слова і, примруживши одне око, глянув на Підземка. «Зажди-но, череваню, – подумав. – Усіх повезу з королем туди, де будуть ситі. Але тебе – то лиш до Голодної Вульки. Отам уже ти схуднеш, не бійся!»

Він ляснув батогом, і всі вирушили в дорогу.

Підземок зустрічає сирітку Марисю

I

За Карпатськими горами,
Ген за лісом, над потоком,
Там стояла біла хатка,
Хатку звали «Синім Оком».

Вже ніхто й не пам'ятає,
Хто назвав так цю хатину.
Мабуть, тому, що у небо
Задивлялась кожна днину.

Може, тому, що раненько
Її пестила зірниця
Тим промінням миготливим,
Що так сяє, золотиться.

Може, тому, що поблизу
Тихо річка котить воду,
В ній блакитні очі неба
Відбивають свою вроду.

Чи то зірка вечорова
Так жевріє тут ясенько,
Як сльозина в яснім оці,
Та, що кане на серденько.

Чи то доля, чи недоля
Спалахнула, впала тінню,
Все ж людині відрадніше
Під ясною неба синню.

Так чи с'як, а все ж стояла
Там за лісом над потоком,
За Карпатськими горами
Біла хатка «Синє Око».

II

Чи голубка це воркує,
Тужно так і так даремне,
Чи то плаче соловейко

По весні, що вже не верне?

Чи то пуца так сумує,
Чорна пуца стогне глухо,
Віє вітер в чистім полі,
Плаче-вие завірюха?

То не плаче соловейко,
То не пуца так зітхає,
То ридає сиротина,
Бо матусенька вмирає...

Хто сирітку ту пригорне?
Хто дасть їсти їй щоднини,
Сльози витре з очей синіх
У нерідної дитини?

У колисці колихалась
З золотистої вербиці,
Тепер в запічку положать
Чи на чорній на землиці.

То ж матусенька бувало
Пісеньками зі сну будить,
Тепер злими голосами
Вже покличуть чужі люди.

Білим хлібом, добрим медом
Годувала, як пташину, —
Гіркий хліб сирітський буде!
Нужда, голод ждуть дитину.

Із тонкого полотенця
Сорочки були пошиті,
А тепер їй доведеться
Пасти гуси у лахмітті!

Гасне сонце за горами,
Стали й зорі погасати,
Мати вмерла у дитинки,
В сиру землю пішла мати.

III

День і ніч Марися плаче,
Плаче вранці, плаче ввечір...
Пташки з вирію вернулись,

Ось і ластівка щебече.

В небі жайворонки милі
Вже співають від неділі,
Буйні трави зеленіють
На матусиній могилі.

На матусиній могилі
Стала дівчинка ридати,
Вже чужії злії люди
Виганяють її з хати.

Ой, прогнали до схід сонця,
Ой, прогнали опівночі,
Йди у найми, сиротино,
Забирайся світ за очі!

Забирайся світ за очі
Чужі гуси гнать на росу,
Нехай дрібен дощик миє,
Сонце сушить русу косу.

Хай обвіють буйні вітри,
Вмиє дощ тебе, небого,
Йди в широкий світ далекий,
Бо нема в тебе нікого!

IV

Такою була доля сирітки Марисі, що мала волосся – як сонячне проміння, очі – як лісові фіалки, а в серці тугу і жаль.

– Марисю, сирітко, – каже до неї господиня, в якої вона пасла гуси. – Чому ти не смієшся, як інші?

А вона:

– Не можу сміятись, бо у полі вітер зітхає.

– Марисю, сирітко! Чому не співаєш, як інші?

А Марися:

– Не можу співати, бо в гаях берези плачуть.

– Марисю, сирітко! Чому не радієш, як інші?

А вона:

– Не можу радіти, бо сльозами-росами земля вмивається.

Отака була та Марися.

Прилетять, бувало, пташки, сядуть на деревце біля неї і співають:

Сирото-сирітко,
Золота голівко.
Очі наче небо —
Чого тобі треба?

А Марися гляне сумним поглядом на цих співаків і собі стиха наспівує:

– Не хочу я срібла,
Ані того злота,
Лиш верби я хочу
Біля свого плоту.

Тоді пташки знову:

Сирото-сирітко,
Золота голівко.
Чи хлібця, водиці
Принести напиться?

Їм відповідає Марися:

Не хочу я хліба,
Ні води краплини —
Тільки мені треба
Рідної хатини.

Пташки щебечуть поміж собою, крутять голівками, тріпочуть крильцями, а одна співає:

Сирото-сирітко,
Золота голівка,
Те, що хочеш, прохай,
Знайдемо то легко!

А Марися в домотканій сорочині складе худі рученята, простягне їх до пташок і каже:

– Мої пташенята,
Благаю одне:
Хай у сні до мене
Матінка прийде!

І так не раз ставалося, що матуся снилася їй уночі.

Тихо-тихесенько, біло-білесенько йшла вона через хату, наче місячний промінь, і як промінь огортала своїм сяйвом голівку сонної сирітки.

Тоді Марисі снилося, що світить сонце і пахнуть квіти. Вона простягала руки до матусі і шепотіла уві сні:

– Ти прийшла, матусю?

А над нею голос солодкий і тихий:

– Прийшла, дитино.

А слова ті були схожі до тихого подиху.

Пригортається Марися до матері й питає:

– І візьмеш мене з собою, матусю?

І тут же голос над нею ще тихіший і солодший:

Не пора ще і не час,
Хто розлучив – той злучить нас.

І тоді Марися каже на це:
– О, як тяжко чекати, матусю!
А голос:

Робота-турбота, і час промайне.
Жди, моя люба донечко, мене.

Тихо-тихесенько, біло-білесенько мати зникала, як місячний промінь, а сирітка прокидалася із зітханням і бралася за роботу.

Працювала як могла, в міру своїх сил, за той куток у чужому запічку, за ту жменьку соломи, на якій спала, за ту ложку страви, за ту домоткану сорочину. Взимку колихала дитину, носила хмиз із бору, воду з криниці, а влітку пасла гуси.

Люди в селі називали її Марися гусятниця або Марися сирітка.

Називали так рік, називали два, аж зовсім забули, що дівчинка називалась Кукулинка і що вона дочка Кукулини, тієї доброї жінки, що хотіла рятувати Підземка від побоїв, коли він був підкидьком у злої жінки.

Та й сама вона, коли хтось питав її: «Як тебе звати?» – відповідала: «Марися сирітка».

Левада, де сирітка Марися пасла гуси, була під лісом, досить далеко за селом, яке з давніх-давен звалось Голодною Вулькою, адже земля там була погана, родила мало хліба, а люди частіше були голодні, ніж ситі.

Пісок – вода, пісок – вода.
Рік урожай, а два – біда...

На тій нужденній траві, на тій великій воді годувались цілі табуни гусей, а як усе це починало зриватись, лопотіти крилами, гелготати і верещати, то на цілу милю довкола було чути.

Усі діти в селі мали роботу з цими гусьми, пасучи їх гуртом або окремо, як там кому вдома наказали.

Десь під вечір табун розділявся на менші табунці, і кожен гнав своїх додому.

Тоді вже нічого іншого не було чути в Голодній Вульці, як тільки:

– А гиля, гуси! А гиля, а гиля додому!

А до того таке ляскання батогів, наче весілля їхало.

Довго ще після заходу сонця на подвір'ях і в хлівчиках не затихало гелготання. Та й уночі бувало – ні з того ні з сього на всю околицю здіймався гусячий крик.

Але сирітка Марися пасла свої гуси окремо, недалеко від лісу. Їх було всього семеро, і господиня дуже добре годувала їх і не дозволяла гнати на спільне пасовисько. Так що дівчинка навіть раділа з того, бо інші діти сміялися з неї, що вона і не вміє гратися в «жмурки», і що не дуже швидко бігає в «зайчика» і що не хоче з дівчатками танцювати на траві.

І справді: чи це тому, що не мала сили з того нужденного чужого хліба, чи через те своє сирітство, Марися не любила ані бігати, ані танцювати, ані гратися з дітьми в «зайчика». Зате любила співати. А пісеньок знала стільки, що весь день щоразу іншу співала, і ніколи їх не забракло: то про те, як «Зосі хотілось ягідок, а купити не мала за що», то про те, як «Коник сивий, довгогривий длубає копитом могилу своєму хазяїнові», то про зачаровану сопілку, що говорила до пастушка:

Грай, пастушку, грай,
Боже, помагай!

То знову про те, як «Ведмідь кудлатий ходив до вовчиці у свати», то про те, як «У бабусі був козел рогатий і дуже неслухняний», то про те, як «Сірі лебеді летіли за море»...

Але найбільше любила Марися співати пісеньку про сирітку, що скликала гусей додому, бо та пісенька була наче про неї саму.

Коли над лісом починала згасати вечірня зоря, Марися відразу ж найголосніше витягала тоненьким голосочком:

Ідіть, ідіть, гусенята,
Ідіть ви додому.
Нема мене приголубить
На світі нікому.

Це була чудова пісенька, і так легко доходила вона до серця, що хто проходив близько, ставав і слухав, а часто й сльози з'являлись у нього на очах.

Хто навчив Марисю усіх цих пісень – невідомо, і коли б спитати її про це, то вона й сама не знала.

Може, навчив її пісень шум чорного бору, може, лугові трави, що шепочуть тихі слова. Може, гаї, вкриті молодим листям, яке, тремтячи легесенько на вітрі, гомонить щось і гомонить, наче живим голосом. А може, й та тиша, що йшла полями, перелогами і була така дзвінка, начеб саме повітря співало.

Слухала, прислухалася сирітка Марися до тих голосів, забуваючи при цьому і голод, і холод, а коли вже сонце заходило, і треба було вертатися додому, вона й сама незчулася, як той день пролетів.

Їй навіть у голову не приходило, що з лісових хащів виглядали й дивилися на неї хитрі жадібні очі спритного Салка – того лиса, що жив у сусідстві з Кришталевою печерою, і який, зробивши собі нору під поваленою сосною, вдавав із себе пустельника, а тим часом з усіх боків винохував, де б ухопити який ласий шматок...

Особливо тягнуло його до гусятини. Великих табунів гусей, яких пильнували сильні хлопці, він уникав, надіючись на тих сім гусок, що їх пасла Марися. Щодня все ближче і тихше підповзав він кущами до левади.

Спокійно пасла Марися свої гуси, нічого не підозрюючи. А як тільки смеркалося, гнала свій табунець додому. Єдиним її помічником був малий жовтий песик Гасю, який дуже любив дівчинку й цілими днями просиджував коло неї на леваді.

Салко відчував до цього Гася велику відразу.

– Поганющий псисько! – говорив він собі не раз, плюючи і брідко кривлячися. – Я ніколи не бачив огиднішого створіння! Ну що це за вуха, наприклад? Якись гострі, зовсім не собачі. Або шерсть. Таж він рудий, як той зрадник Іуда. А який, видно, паскудний характер! А яка його поведінка, які звички! Адже це найбільший дармоїд. Висловити важко, як ця тварюка мені не подобається! Один його вигляд викликає в мене огиду. Хто бачив, щоб порядний собака весь день сидів на одному місці і пильнував якихось там нещасних семеро гусей! Адже це справжня ганьба! Семеро гусей! Ха-ха-ха... сміятись хочеться! І де ж той простак, який любив би гусятину, який спокусився б цією нуждою? Давніше, може, так і водилось, щоб на столах у лисів і така їжа була: відомо, що старі мали свої примхи. Але тепер жодний лис, який шанує себе, таких «ласощів» не їсть. Я принаймні бріджусь гусятинною. А на цього жовтого пса і на цю обдерту дівчину просто дивитись не можу! Коли б не те, що маю намір залишитися тут

пустельником – давно б забрався з цієї околиці. Але що ж, коли вже хтось усього себе присвятив чеснотам і благородним вчинкам...

При цьому він так сильно зітхав, що аж вуса його піднімались коло носа, і, прижмурюючи то одне, то друге око, слідкував за рухами Гася, гусей і Марисі. Потім, відвернувшись від них, криво посміхався.

V

Вдалині в місячному сяйві було видно Голодну Вульку. До неї саме поспішав Скробек, звернувши вбік з битої дороги. Раптом він сказав до краснолюdekів:

– Як на мою дурну голову, то не всіх паничів треба було б скинути з воза в одному місці, бо якби стільки ротів прибуло в одне село, то настала б така страшенна дорожняча, що міг би й голод бути.

– Правда! – обізвався на це якийсь голос із глибини воза. Це був голос Підземка, що по вуха зарився в сіно.

– Якби так вас по два, по три, по п'ятеро розсипати то тут, то там – тоді і вам буде краще, і людям в селі теж! – продовжував чоловік.

А король:

– Розсудлива ти людина! Вчини, як сказано.

Тоді Скробек зупинився, почухав потилицю і, вказуючи на край дороги, сказав:

– А хоч би, наприклад, до того он села дати двох-трьох. Ой, добре б жилося тому, хто б туди потрапив, бо це Сита Вулька – найбагатше село на всю околицю, там самі багатії живуть, а кожний такий вгодований, що важить, як цілий віл. А діти, а жінки – такі гладкі, аж котяться, наче кулі. І як їм гладкими не бути, коли в кожній хаті зранку й до ночі варять, мастять, засолюють, наче під яке свято. А як сяде там чоловік до миски зрання, то встає від неї аж пополу-дні, щоб потім знов пересісти до іншої.

– Стій, стій! – гукнув на це заритий в сіні Підземок.

Але селянин розповідав далі, нібито нічого не чуючи.

– Як же йому не пересідати від миски до миски, коли тут земля така, що сама дає сто-кратний урожай. А скільки тут сала, солонини, а гусячого смальцю! Не переїсти ніколи!..

– Стій! Стій же! – ще голосніше крикнув Підземок, вилізаючи з сіна. – Стій же, коли кричу!

– А що там? – питає селянин, наче вперше його почув.

Підземок виліз і, проникливо дивлячись чоловікові в очі, питає:

– Не брешеш, чоловіче?

А Скробек:

– Чого мені брехати? Правда ж!

– Їжі досить, кажеш?

– Скільки влізе.

– І смачна?

– Жир по бороді тече!

– А миски великі?

– Як те місячне коло. А місяць саме заходив.

– Якщо так, – каже Підземок, звертаючись до короля, – я залишаюся тут, милостивий володарю!

Він упав королеві до ніг, потім став на драбину, вклонився товаришам і почав гукати на селянина, щоб завернув до цього села.

А коли Скробек несподівано звернув убік, віз зачепився колесом об камінь і заточився так, що аж підскочив. Підземок, який стояв на драбинці, раптом випав з воза.

Нічого, правда, йому не сталося, бо упав на товстий шар дрібного піску, як на перину, однак зчинив такий страшний крик, що в селі прокинулись усі собаки і почали голосно гавкати.

На цей гавкіт відіззався один гусак, другий, десь загелготала якась чуткіша гуска, за нею друга, десята, двадцята; потім по подвір'ях і хлівах зчинився такий страшенний вереск, наче все село горіло.

– Ой, кості мої, кості! – обмацуючи ребра, кричав Підземок, переляканий тим гавканням і гусячим криком, але голос його губився у цьому гаморі.

Скробек цьвохнув батогом, і шкапина швидко побігла. Підземок устав, оглянувся і побачив, що в піску біля нього ще хтось порпається. А коли з-за хмари виглянув місяць, Підземок, на превелике своє здивування, впізнав Кошалека-Опалека.

– Чи мені вбачається, – каже Підземок, – чи це справді ти, вчений мужу?

– Я, брате! – відповідає Кошалека-Опалека.

– Чи ти, боронь Боже, також випав з воза?

– Е, ні! – каже Кошалека. – Я вискочив тільки за дозволом короля. Знаєш, брате, коли тут такий гусячий крик, то, очевидно, тут мусять бути й гуси. Чи це тобі ясно?

– Ясно, як сонце.

– А як є гуси – то й пера мусять бути! – мовить далі Кошалека-Опалека. – Так же?

– Як два і два – чотири, – відповів той.

– А як є пера, – продовжував знов учений, – то й моя слава не пропаде, коли замість тієї загубленої книги напишу нову. Правда ж?

– Правда, свята правда! – підтвердив із запалом Підземок. Але хоч гаряче притакував своєму товаришеві, насправді не дуже був радий, що на ті жирні шматочки, яких він сподівався, знайшовся компаньйон. Згодом сказав:

– Знаєш що, вчений мужу? На мою думку, не личить ученому пхатись поміж мужиків і разом з простаками сидати коло миски. Таким шляхом можна легко завдати шкоди своїй ученій славі. Краще зробимо так: я піду в село, а ти – в ліс. Як настане ніч і всі позасинають, я приведу тебе, вчений мужу, і ти підкріпишся тим, що залишиться у мисці. Хоч воно часом буде й скупо, та нічого, бо ж не єдиним хлібом людина живе... Так принаймні честь твоя збережеться. А честь – це головне!

– Добре радиш, любий брате! – промовив на це зворушений Кошалека-Опалека і, кинувшись на шию Підземка, давай обнімати його та цілувати.

Підземок мав добре серце, і йому стало ніяково, що його підступна порада була так швидко прийнята. Але голос ненажерливості був у нього сильніший від голосу серця. Та вмить позбувшись своєї ніяковості, він обняв Кошалека-Опалека, відвів його в ліс, ще раз попрощався, побажавши йому якнаймудріших думок, і нишком попід плотами пішов до найпоказнішої хати.

Ніколи, мабуть, ніхто не зазнав більшого розчарування від того, що зустріло Підземка в цій хаті.

У коморі пустка, що й миша здохла б, діжка від хліба засипана висівками, сала ані шматочка, каші ані сліду, про смалець та гусятину – і не снилося.

Заглянув Підземок до горщиків – пусті, навіть не видно, щоб учора варилась у них страва; заглянув до мисок, до каструль – те саме.

Швидко вискочив з цієї хати й побіг до іншої, але й там було не краще. Заглянув до п'ятої, десятої – знову те саме. Люди, що спали там, – одна шкіра та кості.

Ніде нема порядної постелі, ніде нема сяких-таких речей, ніде навіть доброго коня в стайні чи корови в хліві. Багато хат хилиться до землі і тримається тільки на підпірках, наче ті каліки на милицях. Не краща була навіть хата старости.

Такий важкий був там весняний переднівок.

– Ах ти, мужик безсовісний! – люто вигукнув Підземок, стиснувши кулаки. – От обдурив мене! Ото попав у біду! Ото ж мене ошукали! Голодна Вулька, а казав негідник – що Сита, що жир по бороді тече, що їжі – скільки влізе. От тобі й їжа! От тобі й жир! Доведеться висохнути тут, як жердина в плоті. Якби хоч шматок хліба! Хоч кавалочок ковбаси! Або хоч мисочку борщу!

Уже дніло, і щораз виразніше було видно нужду цього села, коли Підземок, ставши на роздоріжжі, задер голову і помалу почав читати таблицю, прибиту на стовпі.

Читав-читав і своїм очам не вірив. Туман чи що?

«Го-лод-на Вуль-ка».

І він знову починав: «Го-лод-на Вуль-ка». Зовсім виразно: «Го-лод-на!»

Заламавши руки, Підземок стояв у журбі. З-за лісу поволі почало підніматися сонце.

Ще раз сумно глянув на стовп: «Го-лод-на Вулька». Прочитав і зітхнув.

VI

Тим часом Кошалек-Опалек, проходжуючись туди і сюди лісом, щоб розігрітися, бо ніч була холодна, натрапив на якийсь високий піщаний пагорбок і викопав під ним глибоку нору. Досить було глянути, щоб упізнати, що це лисяча яма. Але наш літописець, який провів усе своє життя над книгами, мало на цьому розумівся.

Він став, як укопаний, роздумуючи, що б це могло бути.

«Гора? Не гора? – думав. – Фортеця? Ні, не фортеця. Хтозна, чи це не стара поганська святина давніх краснолюdekів? Дуже можливо, дуже можливо!» І з великою увагою почав ходити довкола.

Раптом з цієї ями обережно почала висуватись подовгаста руда голова з палаючими очима і надзвичайно міцними гострими зубами.

Висунулась, сховалась, знову висунулась, аж поки за нею не показалось довгасте тіло Салка.

Салко відразу впізнав Кошалека-Опалека, але, прибравши байдужого і поважного виразу, підступив до нього на кілька кроків і промовив:

– Хто ти, невідомий мандрівнику, і чого шукаєш у цих місцях, відведених для науки і чеснот?

– Я – придворний літописець короля Блистека з кришталевої печери. До послуг вашої милості, – ввічливо відповів Кошалек.

– Ах, це ти, вчений мужу! – вигукнув Салко. – Який щасливий випадок привів тебе сюди? Як? Хіба ж ти вже не впізнаєш мене? Я – вчений, автор багатьох книг Салко, якого ти недавно ласкаво відвідав.

Кошалек-Опалек лягнув себе долонею по чолі і сказав:

– Аякже! Пам'ятаю! І як це я міг забути хоча б на хвилину! Прошу, дуже прошу, хай ваша милість пробачить мені.

Казав «ваша милість», бо вважав, що не личить називати шановного звіра просто «паном», як першого-ліпшого перукаря. Вони кинулись один до одного і стали обніматися. Згодом Кошалек-Опалек промовив:

– Я радий би довідатися від вашої милості, що означає цей пагорбок переді мною. Чи не буде це надто сміливо з мого боку, коли проситиму пояснення?

– О, це дрібниця! – відповів Салко з усміхом. – Я наказав насипати цей горбок для того, щоб завжди мати під рукою досить піску для промокання чорнила в моїх наукових книгах.

Тут він замислено опустив очі і, потерши лапою чоло, скромно додав:

– Останнім часом працював я багато... дуже багато... А як же там твір шановного товариша? – спитав він згодом з ввічливим пожвавленням.

– Ох! – зітхнув Кошалеk-Опалеk. – Краще не говорити про це. Мене спіткало найгірше нещастя, яке тільки може статися з автором: моя книга знищена, а перо зламане!

– Зламане? – підхопив умить Салко, в якого заблищали очі, а зуби здались ще гострішими. – Але ж нема нічого легшого, як знову знайти його, і то не одно. П'ять, десять – та що я кажу? Сотню пер можу дати тобі, шановний товаришу, за малу, за малесеньку послугу, таку дрібну, як те зернятко піску. І то ще сьогодні! За годину! Зараз!

Він узяв Кошалека-Опалека під руку і, дружньо походжаючи з ним, говорив притишеним голосом:

– Є тут поблизу пес, якого я просто терпіти не можу. Сам не знаю, в чому причина цієї відрази: чи його огидний зовнішній вигляд, чи погані звички – бо ж весь день без діла сидить при якихось там нещасних семи гусятах, яким ніщо не загрожує; досить того, що не зношу того нікчемного звіра і радий би позбутися його хоч на кілька хвилин. А тут, як на зло, разом з малим, обдертим дівчам і з тими нужденними гусьми, на яких лише шкіра та кістки, він приходить аж сюди, на ці луки під лісом, навпроти мого помешкання і своїм виглядом отрує мені години, присвячені науковій праці. Отож, як тільки він прийде сьогодні, подражни його трохи, любий колего, так, щоб він почав ганятись за тобою і відбіг трохи далі, а я тим часом спокійно закінчу працю, над якою давно роздумую. І тільки зробиш це – я вручу тобі цілий жмут прекрасних пер, і то такої якості, що коли візьмеш одне в руку і заснеш звечора, а прокинешся вранці, то побачиш чверть книжки вже списаною. Таке це перо!

Кошалеk-Опалеk, у якого аж очі загорілись, проковтнув слину і каже:

– Радо, дуже радо! Від усього серця! Будь ласка, хай ваша милість розпоряджається мною, як вважає за потрібне. Я весь до послуг вашої милості.

Тут він почав кланятися лисові, нахилиючись то вліво, то вправо, і сердечно стискав обидві передні його лапи.

Тим часом ранковий туман почав поволі розсіватися, відкриваючи чисту блакить весняного неба. Загелготали гусаки, закричали гуси, тут і там заспівав півень на високому сідалі. В розбудженому зі сну селі заскрипіли журавлі колодязів, заревла худоба, йдучи на ранкову пашу, а понад солом'яними стріхами почали підніматися пасма синього диму, знак того, що господиня витрясла ще трохи торішньої муки і варить затірку для сім'ї: кип'ятить воду, сипле трохи муки, додає сироватки, солить, наливає у миску і кличе:

– Ану, діти, ходіть їсти! На тобі ложку, Ягно! Поспішай, Мацусю, бо Віцек з'їсть за тебе. Ану, швидше! Два рази сьорбай, а раз ковтай та жени гуси, поки ще роса не спала.

За хвилину чути було голосне ляскання батогів і погейкування тонких дитячих голосів:

– А гиля, гуси! А гиля, а гиля!.. На пашу!

На піщаній дорозі збивається курява, крик гусей змішується з вигуками пастушків, у повітрі широко розноситься ляскання батогів, а над усім цим гамором бере гору пронизливий крик старостиного гусака, який, махаючи крильми, іде попереду стада, наче вождь поперед війська.

Від одної хати поспішає на луку під ліс невеличкий табунець гусей: чотири білі, три сірі. За гусьми йде сирітка Марися в домотканій сорочині, в синенькій спідниці, боса. Бідний її одяг охайний і чистий, золоті кіски заплетені, личко гарненько вмите. Марися йде по луці так легко, що травичка майже не гнеться під нею.

Коло дівчинки біжить малий жовтий песик, весело помахує хвостом і погавкує на гусей, коли яка хоче відбитися від гурту.

З таким добрим помічником Марисі не треба й батога до свого табунця, і вона тримає тільки вербовий прутик. Вербовий прутик тримає, білу росу збиває і солодко співає:

...Служила сирітка, гусеняток пасла,
А їй помагала та зіронька ясна.

Служила сирітка за хліба шкорину,
А їй помагало сонечко щоднини!
Гиля, гуси, гиля!

Співаючи, Марися прийшла на луку, сіла на горбку, а табунець її ходить коло неї, гелгоче і поскубує молоденьку травичку.

Вірний Гасьо оббіг їх раз, другий, тут скубнув сіру гуску, що надто далеко відійшла, там на білу гавкнув, щоб трималася гурту, потім ліг на краю луки і дивився в ліс. Дуже пильний пес був цей Гасьо.

Близький ліс своїм верховіттям прихильно хилився до сирітки і щось таємниче шепотів, наче обіцянку, що завжди буде піклуватись про неї.

З протилежного боку вузьким горбкуватим клином на пасовисько забігав лан пшениці і колосками кланявся лісовим деревам, слухав їхнього шелесту, дізнавався про різні новини, – а тоді знов колоски хилилися від лісу до своїх, до дальших колосків, щоб переказати їм, про що гомоніли між собою лісові дерева.

У ці розмови встрявали жучки, бджоли, комарі і розносили лісові новини, повторюючи їх по-своєму то грубими, то тонкими голосами.

Один лише рудий хом'як, що жив у невеличкій земляній нірці на межі, не втручався у ці розмови, він старанно працював весь день, щоб за літо заpastися харчами на тяжку зимову пору.

І тільки коли щелепи у нього зовсім дерев'яніли від трав і колосків, які він підгризав, а спина терпла від сіна і зерна, що носив у нірку, цей малий запопадливий господар випростовувався, як міг, і, ставши на задні лапки, повертав свої бистрі чорні очиці то вліво, то вправо, пильно придивляючись до всього довкола.

Він добре знав і жовтого Гася, і сірих та білих гусей, але не любив їх за той страшний гармидер, який зчиняв пес своїм гавканням, а гуси – гелготанням. Зате дуже вподобав Марисю, а її пісеньки так припадали йому до серця, що, як тільки чув спів сирітки, відразу ж покидав роботу, зводився на задні лапки, крутив голівкою, ворушив вусиками і посвистував собі стиха, наче вторив їй...

Знала й Марися цього хом'яка, і бувало, як побачить, що він радо її слухає, співає також і для нього, щоб потішити його, бо думала собі, що тваринка ця, як видно, сама на світі, як вона, і, певно, їй не раз сумно буває. Нехай хоч тим співом розвеселиться.

І давай якнайтоншим голосочком витягати:

Ой, задумав оженитись ведмедик кудлатий,
Посилає сватів з пивом до вовчихи в хату.
Одружиться восени і рудий вовчисько,
Поз'їжджались гості в ліс, бо весілля близько.

А щоб хом'як знав, що вона співає саме для нього, Марися мило посміхалася йому, а він стояв собі на двох лапках, стриг вусиками, крутив голівкою і стиха насвистував.

Марися хотіла ближче познайомитися з хом'яком, але він був такий дикий, що досить було дівчинці ступити крок до нього, як він зараз – стриб на всі чотири лапки, і тільки його й бачили! Лише трави та колоски захитаються вслід за ним, наче бистра вода, коли вкинути у неї камінь.

Через ту дикість дівчинка полишала його в спокої.

Щодо Гася – то й він інколи бачив хом'яка. Але міркував собі так:

– Що мені ганятись за якимсь там свистуном, який стоїть на двох лапках і вдає з себе пса, що служить. Це, мабуть, якийсь комедіант, бо той свист теж удаваний. Адже так само

свистять хлопці у нас в селі, тільки що голосніше. Вуса теж, бачу, мабуть, причеплені, бо звідки ж це, скажіть будь ласка, у такого поганенького звіра взялись вуса, немов у kota? Куди йому до Мурка! Краще відвернутись від нього, та й годі.

І він справді відвертався, і хом'як бачив тільки його пухнастий хвіст.

Згорнувшись у клубок, Гасьо дрімав, але час від часу розплющував то одне, то друге око і крадькома поглядав на хом'яка.

Іноді навіть стиха гарчав, наче йому щось неприємне снилося.

А що був з нього пес дуже амбітний і вірний своєму слову, то як уже раз сказав собі, що не буде ганятись за тим свистуном, то ані поворухнувся.

Зрештою, чи мало було роботи з гусьми? Завертай від пшениці, завертай від лісу, щохвилини рахуй, чи є чотири білі і три сірі, тож голову треба мати, як бочку, щоб цьому всьому дати раду.

Але малий хом'як, пильно спостерігаючи за всім навкруги, побачив, що з кущів ліщини під лісом час від часу висувається гостра паща лиса, якого раніше він тут не бачив. Хом'як відразу зміркував, що цей лис скрадається до гусей, які пасуться на луці під горбком.

Поворушив вусиками й промовив:

– А може б, попередити? Легко можна б попередити. Може, я навіть повинен? Щось мені здаються підозрілими його очі, а морда – то зовсім розбишацька. Але я мусив би залізти аж на горбок, а це анітрошечки мене не приваблює. Така спека!.. Та й польові миші могли б тим часом поцупити дещо з тих колосків, які я наскладав таким трудом! Адже це моя тяжка праця! Е... хай кожне пильнує своєї справи. Не підю. А гусятниця теж не мальована: як має час співати, то має час і глядіти. Співає гарно, ніде правди діти. Однак спершу служба, а потім спів. Адже на те вона там і сидить, щоб гусей стерегти. А пес? І пес теж – невелика цяця! Вміє гарчати на мене і повертатись хвостом, то й лиса може побачити в кущах. Буду я ще про чужі гуси дбати! Що мені з того? Хіба що там яка гуска гелгне: «Дякую!» Велика честь. Ха-ха-ха!

Тут він свиснув, засміявся і, блиснувши чорними очима, припав на передні лапки і почав старанно підгризати колоски при самій землі.

Хом'як – запопадливий господар; а разом з тим і поганець, бо, крім поля і праці на ньому та користі з тої праці, нічого більше його не цікавить, дбає тільки про себе, більш ні про кого.

Марися любить придивлятися до його старанних зусиль, коли він по межі тягне до своєї нірки запаси на зиму; вона милується ним, поки колоски не сховають його, і називає його «своїм хом'ячком». І як тільки тваринка зникне в хлібах, вона поглядає на гусей, на луку, потім її погляд падає на синенькі і жовті квітки, що ростуть біля її ніг, над ровом, усюди.

У повітрі вже страшна задуха, сонце пече, аж Гасьо висунув язик і голосно дихає. На чолі сирітки виступив піт, але вона не зважає на це, плете віночок і наспівує:

Служила сирітка в злої господині,
А їй помагали ті волошки сині.
Служила сирітка та й на чужій ниві,
А їй помагали пташки щебетливі!
Гиля, гуси, гиля!

Саме в цю хвилину чуйний Гасьо загарчав раз і вдруге. В кущах ліщини, що росла під самим лісом, щось поворухнулось, зашелестіло і затихло. Гасьо піднявся на передні лапи і, нашорошивши вуха, чекав, що буде далі.

Шелест знову почувся, але знову затихло.

Гасьо загарчав і вишкірив зуби.

Та Марися не чула нічого. Наче та пташина на гілці в гаю, розспівається і не чує тихих кроків kota, що підкрадається, уся віддана своїй пісні. Так і ця сирота нічого довкола не бачила, не чула і співала далі.

Служила сирітка в злої господині,
А їй помагали ті волошки сині.
Служила сирітка та й на чужій ниві,
А їй помагали пташки щебетливі...

Тим часом з кущів виткнулась чудернацька постать малого чоловічка з головою в червоному ковпаку, з сивою бородою і в окулярах на величезному носі. Висунулась і почала кивати до Гася пальцем.

Зірвався пес і скочив до кущів, але та постать вже з іншого, дальшого куща кивала до нього пальцем. Гасю кинувся далі, але цей дивний чоловічок у червоному ковпаку показувався вже деінде і кивав пальцем.

Чим далі собака віддалявся до лісу, тим скоріше червоний ковпак миготів поміж корчами то вправо, то вліво, аж доки не опинилися обидва в глибині бору серед величезних сосен.

Уже Гасю доганяв малого чоловічка, коли той раптом скочив убік і, швидко видряпавшись на дерево, почав згори кивати до пса пальцем.

Розлючений Гасю кинувся до дерева з таким гавканням, що Марися перестала співати і, чуючи таке незвичайне гавкання вірного помічника, страшенно злякалася, почала кликати: – Гасю! Гасю!

І, зірвавшись з пагорбка, побігла до лісу.

Салко тільки й чекав на це. Одним стрибком прискочив до гусей, ухопив найближчу за горло і задушив, що та не встигла й крикнути: «Рятуйте!» Кинувши її в кущі, ухопив другу скраю і також впився гострими зубами в її шию і то так блискавично, що гуска відразу й дух спустила. Негайно відтягнув її в кущі і скочив до решти гусей.

Зчинився крик. Гуси впізнали розбійника і в смертельному переляку тікали від нього в поле, витягуючи шиї та вимахуючи крилами.

Але Салко одним стрибком наздогнав найкращу сіру гуску, лише раз клацнув зубами і, кинувши нею об землю, побіг за тими, які не мали сили втриматися на крилах і з пронизливим криком падали на землю перед самою пащею лиса.

Марися, почувши з лісу цей страшний вереск, закричала «рятуйте!» і побігла щодуху до своїх гусей. Тим часом Салко, задушивши останню з семи гусей, облизав криваву пащу і палаючим поглядом дивився на побоїще.

Марися, немов на крилах, летіла від лісу з простягнутими вперед руками. Прибігла, глянула на подушені гуси і з пронизливим криком повалилась на землю.

VII

Якби кому довелось бути на світанні під лісом, той побачив би дивне видовище.

Малий чоловічок у червоному ковпаку витворяв дивні штуки, стрибаючи по болоті, що прилягало до лісу, з купини на купину, чіплявся за гостру осоку, нуркуючи в траві, як плавець, то знов западав глибоко в грузьких мочарах, порослих мохом.

Це був не хто інший, як наш знайомий Підземок. Але як страшенно він змінився! З колишнього огрядного Підземка на ньому залишилось стільки жиру, як на комарі сала. Жупанець на ньому звисав вільно, наче позичений. Худі, як тички, ноги стирчали в капцях, які шохвилини спадали, величезна голова хиталася на тонкій шиї, а сухі, як соломинки, руки ледве могли втримувати велику люльку, в якій замість тютюну тліло вільхове листя.

Ось що зробили з нашого сердешного товстуна подорож і перебування в Голодній Вульці. Але це була не єдина зміна. Постійний голод навчив Підземка багато дечого. Він навчив його перескакувати з купини на купину, бродити по мокрих травах і шукати чайних яець. Стривожена болотяна чайка, б'ючи крилами над головою краснолюдка, пронизливим голосом кричала: «Ківі! Ківі! Ківі!»

Бідолашна чайка! Їй здавалося, що тим криком вона відстрашить напасника, який кожної хвилини міг знайти її гніздо, сховане в траві, а в гнізді єдине, перше того року знесене яечко.

Коли вона закричала знов і ледве не оглушила Підземка своїм вереском і лопотанням крил, він зупинився роздратований і сказав:

– Тихше, ти, дурненька! Сорочина кумасю! Чи ти думаєш, що я з розкоші топлюсь тут у болотах? Я ще не такий дурний, щоб віддав перевагу твоєму яйцеві перед шматочком ковбаси. З голоду роблю це, з голоду, який мало не доводить мене до смерті. Замовкни і не дери горла, бо я тобі в'язи скручу!

Він опустил голову і, похитуючи нею, сумно додав:

– Ой, леле! В яку ж я біду влип і що мене чекає? О, проклята Вулько, ти мала бути Сита, а ти Голодна! О безчесний чоловіче, це ти занাপастив мене...

Раптом здалося йому, що чує якийсь дуже жалібний плач. Стягнув трохи ковпак і приклав руку дашком до вуха. Таки виразно чути плач. Неначе голос дитини.

– Хай мене вхопить біда! – мовив Підземок, який мав добре серце і легко розчулювався від чужого нещастя. – Хай мене вхопить лихо, якщо цьому бідоласі не гірше, ніж мені. Піду подиввся, що там таке.

І, забувши про свій голод, повернувшись, на превелику радість чайки, з боліт до лісу та й пішов прямо на цей голос.

– Виразно чути – дитина плаче! – говорив, щораз ширше крокуючи з купини на купину, як це роблять лелеки.

Ледве вийшов з очерету, який ріс тут густою стіною, аж тут побачив під лісом невеличку луку, посеред якої на горбочку сиділа мала дівчинка і, затуливши руками обличчя, жалібно ридала.

Защеміло серце в щиросердечного малюка. Він прискорив крок, підійшов до дівчинки і запитав:

– Чого ти плачеш, дівчинко, хто тебе скривдив?

Марися здригнулась і, віднявши рученята від обличчя, дивилася на Підземка широко розплющеними очима, не в змозі промовити й слова з великого подиву.

А він знову:

– Не бійся, дитино, я тобі добра бажаю.

– Боже! – шепнула Марися. – Що воно таке? Мале, як лялька, а говорить, як людина. Матінко, я боюсь!

Вона вже хотіла тікати геть з цієї гірки, піднявши догори руки, як птах крила.

Але Підземок заступив їй дорогу й сказав:

– Не тікай, дівчинко, я краснолюдек Підземок і хочу тобі допомогти.

– Краснолюдек? – повторила тихо Марися. – Тож я знаю! Якось матуся розказувала мені, що краснолюдки добрі.

На це Підземок із великою радістю відгукнувся:

– Матуся говорила тобі щирю правду. Я хотів би подякувати їй за це.

Та Марися смутно схилила свою золоту голівку:

– Померла вже моя матуся...

– Померла? – повторив сумно Підземок. – Ой, тяжке це слово! Навіть камінь легший від нього.

Покивав головою, зітхнув, а потім запитав:

– Як же звали твою матусю?

– Кукулина... – відповіла Марися.

– Кукулина?... Он як, добродійко ти моя... А ми ж знайомі! А ти, дівчинко, не хто інша, як та мала Марися, що то оченята жмурила, то ронила срібні сльози тоді, коли злюща баба мало не вбила мене? Ой, королівно моя! Ото ж ми зустрілися! Ото щаслива доля звела нас! Кажі, наказуй, що мені робити, щоб допомогти тобі в цьому важкому горі?

Але Марися, згадавши про свою халепу, ще сильніше почала плакати.

– Ні-ні! – говорила, плачучи. – Ніщо не втішить мене...

Стояв перед нею Підземок і, поклавши люльку на плече, заспокоював її найщирішими словами:

– Шкода, – говорив, – твоїх голубих оченят, панночко, на такий гіркий плач.

А Марися:

– Я не панна, я сирітка Марися.

– Тим більше хочу допомогти тобі, що ти сирота. Заради Бога, досить сліз! Де ж хата твоя?

– Нема в мене хати! Господиня, в якій я пасла гуси, вигнала мене.

– Ото лиха, нечесна жінка! – сказав обурено Підземок. А Марися швидко:

– Ні-ні, це я погана, це я нечесна! Через моє недбальство лис подушив усі гуси. Ой, гусоньки мої, гуси! – заголосила з новою хвилею жалю і, знову затуливши рученятами очі, заридала.

Прибрав Підземок рученята від обличчя дівчинки і каже:

– Плач нічого не pomoже. Треба вертатися додому.

– Ні-ні! – повторила Марися ще жалібніше. – Не можу, не хочу вертатись! Піду світ за очі... У ліс піду. Піду, куди очі дивляться.

– А що ж ти думаєш робити в лісі? Світ – це ж не грядка, щоб обійти його довкола. Навіщо така покута?

Тут він почав смикати свої сиві вуса, подивився в землю і згодом сказав:

– Може б, я знайшов раду на це? Якби-то заплатити господині за гусей... Багато їх було?

Але Марися зайшлася страшенним плачем, примовляючи:

– Що мені з того, як уже вони неживі? Як подушені, побиті? Ой, лишенько моє!

Бачачи такий великий і невтішний жаль, Підземок задумався і дивився в землю, знову поскиуючи сивого вуса. Нарешті сказав:

– Ну то коли так – то нема ради, треба йти до королеви Татри. Лише вона одна може зарадити.

Почувши це, Марися швидко підвела личко, засвітились оченята – дві блакитні зірки, в яких загорілась надія, і спитала:

– А вона добра?

– Бачу, що ти розсудлива не по роках, – відповів Підземок, – бо не питаєш, чи вона сильна, а тільки, чи добра. І справді, що варга сила без доброти? Нічого і ще менше. Отже, коли так підбадьорюєш мене своїм добрим розумом, то вирушаймо в далеку і трудну дорогу – я радий буду допровадити тебе до королеви Татри, бо сирітські сльози заслуговують на розраду і всіляку допомогу.

Тоді Марися встала, витерла очі і сказала просто:

– То ходімо!

І вони пішли.

Добрі часи

I

– Куди нас повезе цей чоловік? – питали один одного краснолюдки, сидячи на возі бідного Скробека і турбуючись про долю двох своїх товаришів – Підземка і Кошалека-Опалека, що запропастилися десь у дорозі.

– Треба було б заїхати до якогось короля, щоб наш ласкавий володар мав добру компанію і щоб ніхто не зневажив його честі, – обізвався генеральний писар Котяче Очко.

– Добре було б, – підтвердив паж Кружальце і смачно облизався. – У королів, чував я, їдять найжирніші і найсолодші страви і щодня печуть калачі. От де можна пожитись!

– Краще помовчав би! – гримнув на нього Соломинка, напрочуд худий і тонкий. – І так уже ледве ходиш, став як барило. Ось-ось утратиш посаду, бо наш милостивий король візьме собі іншого, щоб носив за ним пурпурову мантию.

– На селі не так легко з королями, – перебив цю суперечку Синьоцвітик. – Але, може, цей добрий чоловік завезе нас хоч до якогось князя?

– У князя теж великий двір, двірня, кухмістри, – обізвався Світлячок. – Капела завжди є, музика грає, а столи аж вгинаються під срібними тарелями і келихами. Вночі все залите яскравим світлом, люди довго сплять, мало працюють і весело живуть. Ось там би нам було добре! Але князі також не валяються під польовими грушами, як гнилички, та й княжий двір не для кожного відчинений, як ото корчма. Далеченько треба їхати, щоб знайти котрогось князя!

– Ну, то хай везе нас хоч до якогось графа, – відповів Соломинка. – Граф теж добре живе і має великий двір.

– Еге ж! – мовить Помпончик. – А які в нього стайні! Які коні! Які мисливські собаки!

– А харчі там які? – стурбовано запитав Кружальце.

– Які? Звичайно, як у графа. Чудова кухня та й усе інше! На рожнах обертається печеня з сарни або дикого кабана, печуть пиріжки, торти і цукрові пряники, в келихи наливають із дзбанів золотаве вино... А яких шук подають на стіл на отакених полумисках!

При цьому він розвів обабіч руки, а інші краснолюдки здивовано захитали головами.

Але Тямко, що був до всього скорий і меткий, як іскра, почувши про такі чудеса, зірвався зі свого місця і, штовхнувши Скробека, вигукнув:

– Чоловіче! Гей, чоловіче, чи ти знаєш якогось графа в цій околиці?

– Графа? – повторив Скробек, чухаючи потилицю. – Ніякого графа тут немає...

Помовчав хвильку, а потім, пригадавши собі, додав:

– На гірці є тільки стара руїна, комин і частина муру. Розказують, що там за давніх часів жили графи. Але тепер це пустка, і тільки міщани їздять туди часом по цеглу, якщо кому потрібно. Графи, кажуть, давно вимерли.

– Вимерли? – скрикнув Кружальце з щирим співчуттям і сплеснув у долоні. – Дивіться, і як це від такого добра люди вмирають? Ну, коли так, то нехай цей селянин везе нас до заможного шляхетського двору. Там кривди нам не буде. Заможний шляхтич – це також пан на всю губу.

– Авжеж! – обізвався Синьоцвітик. – Як прийде весна – то він собі встане рано, вийде до зорі на зелені поля, а тут йому жайворонок співає веселу пісеньку, роса сипле під ноги перли, квіти тчуть барвисті килими по луках, плуги орють чорну землю, ревуть воли, вигукують орачі, аж душа радіє, аж серце сміється. Прийде літо, чоловік бере рушницю, йде на болото, вполює дику качку, прив'яже до торби, гляне на синє небо, і весело стає на серці.

А довкола шумлять поля золотим колоссям, блакитно цвіте льон, на луках пахне сіно, червоніють ягоди, а на липі гудуть бджоли... Прийде осінь, то й яблуні, і груші, і сливи аж угинаються від плоду, в березовім гаю пахнуть гриби і рижики, золотиться обжинковий вінок і переливає то колосом, то квітами, то гроном горіхів. Вранці на полях лежить туман, а тільки вигляне сонце, – чоловік іде з собаками до лісу полювати на звіра. Бір затихає, прислухаючись до голосів гончих псів, на мисливців зверху дивиться білка своїми чорними очицями. Раптом бахнув стрілець раз, удруге: бах, бах, бабах! Широко котиться луна, чути радісні вигуки і звуки мисливських ріжків.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.